

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Մույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Επιστολή Γαλιανόπουλου Α.

610

Κωνσταντίνος Γ.
Ζωή Γαλιανόπουλου

9(58)
F-91

ΑΡΧΙΒΟΝ
1923

2004

№ 1

60

Կ. ԲՐԹՅԱՆՔԱՐԻՈՍ

ՄԱՏՆՈՒԱԾ

ՆԱՍՏԱՆԸ

ՄԱՏՆՈՒԱԾ ԵՎ ՆԱՍՏԱՆԸ ԵՐԱՅԻՆ ԱՂՏԻՆ ՊԱՏԱՐՆԵՐԸ
ՎԵՐՈՒՄ ԵՆ ԱՆՆԵՐԻՆ ԴԵՊՐԵՆԻ ՀԱՐԱՋԱՆԸ

ՄԱՏԵՆԱԶԱՐ ՆՈՐ ՕՐՁԻ ԹԻԻ 1

ՍԹԻԼԻԱՆՈՍ Վ. ԲՐՈԹՕՆՈԹԱՐԻՈՍ

Հրապարակագիր, նախկին Տնօրէն Սեւանիկի Մամլոյ Դիւանին
Ծառայած ֆոքր — Ասիոյ Բանակին մէջ

ՄԱՏԵՆՈՒԱԾ ՅՈՒՆԱՍՏԱՆԸ

Հիմար

Եւ ԱՌՈՅ ԵՒ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԹՐԱՅԻՈՅ ԱՂԷՏԻՆ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ
ՊԱՆՏՕՆԱԹՈՒՂԹԵՐՈՒ ԵՒ ԱՆՀԵՐՔԵԼԻ ԴԷՊՔԵՐՈՒ ՀԱՄԱԶԱՅՆ

ԳԵՂԱՊԵՏ Պ. ԲԱՍԹԻՐԱՅԻ ՆԱՄԱԿԸ

Թարգ ճանեց՝
ՍՈՒՐԷՆ Դ. ՍԱՐԳՍԻՍԵԱՆ

ԱԹԷՆԻ

1923

Տպար. ՆՈՐ ՕՐՁ

12072

9(38)

R-91

4004

ԿՐ ՆՈՒԻՐԷ

ՀՅՈՒՄՆԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐՈՇԱԿԻՐ

ՅԱՐԳԵԼԻ ԼԵՐՈՍ
ԳՆԴԱՊԵՏ ՆԻՔՈՒ ՔԼԱՍԹԻՐԱՅԻՆ

ԱՔԷՐ 10 ՀՈՒՏ. 1922
ԱՔԷ. Կ. ԲՐՈՐՈՆՈՐԱՐԻՈՍ

72903-ԱԿ

Գ 458-84

ԳՆԻԱՊԵՏ. Պ. Ն. ԲԼԱՍԹԻՐԱՅԻ
Ն Ա Մ Ա Կ Ը

ՅԵՂ. ԿՕՄԻՏԷ

ԱՔԷՆՔ 17 ՀՈԿՏ. 1922

Բարեկամս՝ Պ. Բրոթնոթարիսս,

կը շնորհաւորեմ Ձեզ, Ազգային աղէտին զազանիքներուն մերկացման համար Ձեր ըրած ջանքերուն պատճառաւ:

Ազգային Բանակն ու Տորմիզը, որ 1922 էն ի վեր, մեր սարսիկ եղբայրներուն ազատագրման համար անխնայ արիւն թափեցին, չէին կրնար չտապալել ու չպատժել այն ոճրապարտ պետերը, որոնք իրենց անձնական շահուն համար աղէտը պատրաստեցին եւ արատաւ որեցին մեծ Յունաստանի պատիւը:

Ձեր շահեկան գրքոյիկն իմ անուանս նուիրու մը, հրամանաբխ տակ հերոսաբար կռուող սպաներուն եւ զինուորներուն ազգուած յորդանքի արտայայտութիւն մը կը նկատեմ:

Բարեկամական զգացուժով
(Ստորագրութիւն) Ն. ԲԼԱՍԹԻՐԱՅԻ
ԳՆԻԱՊԵՏ

ՅԱՆՈՒԱԶԱԼԱՆ

ՄԵՆՍՈՒՏԻ

1920 նոյեմբ. 1-էն մինչեւ 1922 Օգոստոս 26-ի Զմիւռնիոյ պարագուերուն չարաչոք օրը, Հելլէն բանակը ունեցաւ առնուազն 100,000 սպաննուած, միրասոր եւ զերթ որոնց 50,000-ը էտը է նկատել թացարձակապէս անկար:

Այս ժամանակամիջոցին սեղի ունեցած պատերազմական ժախքերն ու Փոքր-Ասիոյ մէջ լքուած իրեղէններու արժէքը, տրամախիւն բաժանումովն ու ներկայ անկումովը, մտ 10 միլիառի կը հասնի:

50,000 սպաննուած եւ 10 միլիառ վնաս . . .

Ահա՛ ազատ Յունաստանի կորուստները:

Յունաստանը՝ Պանտոսի, Նիկամիդիոյ, Պանիայի եւ յետոյ մեր մասնուած Յանիականի իր գաւակներու հարածուիչը տեսաւ:

Եւ 1-էն մինչեւ այսօր 10 միլիառ արժէքով շարժան եւ անշարժ հարստութեան սէր 500,000 յսլիսեր բնաջնջուեցան: Սէտը չէ բսել որ այս հարածանքը պիտի ըլլար էթէ Պ. Աէ-նիզէլոս իշխանութեան վրայ ըլլոր, բայրին յայտնի է որ էթէ նոյ Վի բնաւաժեանց արգիւնքը տարբեր ըլլար Պ. Բաթէնիօթի հրամանատարութեանը ամբողջ զօրարածին մը նախ գրաւէր գժբողջ Պանտոսը Ասիէ գաւա Աէֆսի գաղտագրին Յըրգ. յօդոտամիս համաձայն պիտի գրաւէինք կ.

Պախը, մինչ զօրավար Կուրո 1920 Յուլիան՝ յաղթական հեղինակն
բանակի յառաջխաղացման պատճառով, կազմալուծուած Գե-
մալական տկար բանակին դէմ, Կիլիկիոյ կողմէն պիտի յար-
ձակէր:

Ահա Կողմնդինեան վարչութեան հեղին ժողովուրդին
պարտադրած արիւնի և դրամի հսկայ գոհարերութիւնները:
Եւ այս ամէնը ինչո՞ւ:

Որպէսզի Փոքր-Ասիան պարպէ ծանօթ տխուր պարագա-
ներու տակ և 1922 սեպտ. 10 ին կորսնցնէ Թրակիան:

Հեղին ժողովուրդը, որ սահմանադրութեան 21-րդ յօդ-
ուածին համաձայն պետական գերագոյն իշխանութիւնն
պէտք է գիտնայ թէ՛ ինչո՞ւ այսքան արիւն և դրամ
սրնցուց և թէ ինչո՞ւ հակառակ այդ գոհարութեանց
թարկուեցաւ այս աղէտին ու անպատուութեան:

Ամիսներ և տարիներ պիտի անցնին որպէսզի տեղ-
նանք ազգային առամին իսկութեան Չեմ յաւակնիր թու
հատորով այդ ոչբերգութեան մութ կէտէրը լուսարարներ,
սակայն կը կարծեմ ծառայութիւն մը մատուցած ըլլալ
հեղին ժողովուրդին, Յեղափոխութեան և մասնաւորաբար կոս-
դանդինի մտրած նախկին կողմնակիցներուն, յարսնելով
րենց, ազգային առամի մասին երկար և մասնակի բա-
թեանցս արգիւնքը, առամ մը, որուն պարզ մէկ դրուագն է
Փոքր-ասիական աղէտը:

Նախկին թաղաւորը իր ծանօթ յայտարարութեան մէջ,
Բրոթօքաբտտարի— կունարիս— Սիբրաթի կառավարութեան
անդամները և նախկին ընդհ. հրամանատար Հաճանէսի
Փոքր-Ասիոյ պարպու մը զինուորական դժբաղդութեան, զի
ուորներու զօրադուլին և պարպումի պատու

ստուութիւնը մեր հերոսական բանակին վերադրեցին:
Յպէսզի ծածկեն Փոքր Ասիան պարպելու իրենց անկա-
թիւնը, որպէսզի գաղտնի պահեն պարպումի իրենց
սմբ. չի քաջուեցան հեղին բանակը զրպարտելէ և զրկել
յի ազգին և օտարներուն վստահութենէն:

Արուսայի և Ամերիկայի ծայրայեղ թրքաւէր շրջանակ-
ներն անգամ մերժեցին այս սօճապարտ զրպարտութեան հա-
ւատալ: Բարիզի «Թան» անգամ տարօրինակ և անըմբռնելի
գտաւ առանց թշնամիին ճշման, հեղին բանակի այսքան ա-
հապարանօք ընկրկու մը, Իսկ ֆրանսոցի մարաջախա Թրան-
սի կրքէ մըք սը Բարիտի յայտնեց որ ինք լաւ կը ճանչ-
նէ հեղին բանակը և կը մերժէ հաւատալ որ, ան պարտը-
կամուկական բանակէն:

Ի բանակը բանակով, որակով և արուեստի տեսա-
տարին արժէք մը ունեցող թուրք բանակէն չ'պար-
տուեցաւ, Թշնամիի գերագանցութեան մասին ըսուածները
յերիւրում առասպելներ են:

Փոքր-Ասիան՝ նախկին կառավարութեան կողմէ պարպուե-
ցաւ և ո՛ր թէ բանակին:

1922 հոկտ. 9 ին հին պալատին մէջ զնդ ապետ Բլասթիրան
յառ իրաւամբ կրտէր ի մէջ այլոց. —

«Եւ երբ այլեւս, — Յոնիականի և Թրակիոյ — աղէտը լը-
լացած էր, մեծ սօճազորները զիրենք միշտ յատկանշող
Որութեամբ և վստութեամբ, որ ընչներու վերադրեցին ան-
կառաւարանատուութիւնը և ըսին Պարտութիւնը,
ութիւնը բանակինն է, որովհետեւ բանակը ուղեց
Չրպարտութիւն, պայքարը դաւաճանում, մատ-

տու... ր:

Պայիսը, մինչ զօրավար Կուրո 1920 Յուլիսին՝ յաղթական հեղինակի յառաջխաղացման պատճառով, կազմալուծուած Գեմալական ակար բանակին դէմ, Կիլիկիոյ կողմէն պիտի յարձակէր:

Ահա Կոստանդինեան վարչութեան հեղինակ ժողովուրդին պարտադրած արիւնի և դրամի հսկայ գոհարերութիւնները: Եւ այս ամէնը ինչո՞ւ:

Որպէսզի Փոքր-Ասիան պարպէ ծանօթ տխուր պարագաներու տակ և 1922 սեպտ. 10 ին կորսնցնէ Թրակիան:

Հեղինակ ժողովուրդը, որ սահմանադրութեան 21-րդ յօդուածին համաձայն պետական գերագոյն իշխանութիւնն պէտք է գիտնայ թէ՛ ինչո՞ւ այսքան արիւն և դրամ սրնցուց և թէ ինչո՞ւ հակառակ այդ գոհարութեանց թարկուեցաւ այս արեւմտեան անպատուութեան:

Ամիսներ և տարիներ պիտի անցնին որպէսզի տեղական անբազային առամին իսկութեան ջեմ յաւակները այս հատորով այդ ոգրերգութեան մոթ կէտէրը լուսարաններ սակայն կը կործեմ ծառայութիւն մը մատուցած ըլլալ հեղինակ ժողովուրդին, Յեղափոխութեան և մասնաւորաբար Կոստանդինի մուրադ նախկին կողմնակիցներուն, յարաներս ընդ, ազգային առամի մասին երկար և մասնակի քննութեանց արգիւնքը, առամ մը, որուն պարզ մէկ դրուագն էլ փոքր-ասիական արեւմտ:

Նախկին թագաւորը իր ծանօթ յայտարարութեան մէջ, Բրոթօրաբարտարի— կունարիս — յիմարթի կառավարութեան անդամները և նախկին ընդհ. հրամանատար Համանեթի Փոքր-Ասիոյ պարպումը գիտութեան դժբաղդութեան, զի ուրեքերու զօրադուլին և պարպումի պատու:

ստուութիւնը մեր հերոսական բանակին վերագրեցին: յալէսզի ծածկեն Փոքր Ասիան պարպելու իրենց անկախութիւնը, որպէսզի գաղտնի պահեն պարպումի իրենց սմը, չի քաջուեցան հեղինակ բանակը զրպարտել և զրկել իր ազգին և օտարներուն վատահումութենէն:

Եւ բոլորի և Ամերիկայի ծայրայեղ թրքասէր շրջանակներն անգամ մերժեցին այս սճրապարտ զրպարտութեան հաւատարմ. Բարիդի «Թանօր անդամ տարօրինակ և անըմբռնելի գտաւ առանց թշնամիին ճնշման, հեղինակ բանակի այսքան անպարտանք ընկրկումը՝ Եսկ փրանսայի մարաջախա թրանս կրքէ ձքօ ար Բարիի յայտնեց որ՝ ինք լաւ կը ճանչնայ հեղինակ բանակը և կը մերժէ հաւատալ որ, ան պարտութեան ժամակն բանակէն:

Եւ բանակը բանակով, որակով և արուեստի տեսակով, որոնք արժէք մը ունեցող թուրք բանակէն չպարտուեցան, թշնամիի գերագանցութեան մասին ըսուածները յերիտում առատաբեցներ են:

Փոքր-Ասիան՝ նախկին կառավարութեան կողմէ պարպուեցաւ և ո՛ր թէ բանակին:

1922 հոկտ. 9 ին հին պալատին մէջ գնդապետ Բլասթիլիան յառ իրաւամբ կրօնք ի մէջ ալլոց.—

Վեւ երբ ալլեւս, — Յնիականի և Թրակիոյ — արեւմտ լրբացած էր, մեծ սճրագործները զիրենք միշտ յատկանշող թրութեամբ և վատութեամբ, որ ինչներու վերագրեցին անհաւատարմութիւնը եւ ըսին «Պարտութիւնը, որ թիւնը բանակինն է, որովհետեւ բանակը յուզեց զրպարտութիւն, պայքարը դաւաճանուած, մատ:

ստուար:

Բրտիժիրան, որ Աֆիոնէ մինչեւ Չեչմէ, յաջորդաբար անբազմեցաւ, թրքական յարձակման առաջին օրէն մի ամենապիւրին զինուորին Փարսասիական հոգաժամէն մեկ նիլը, սեկ, անձէ աւելի ի վիճակի է աղէտին պատասխանատուները ճանչնալու Սակայն նկարագրելէ առաջ պարտաւոր եմ 1920 նոյեմ. 1 էն մինչեւ 1922 օգոստոս 13 թ թրքական յարձակումը, տեղի ունեցած գէպրիքը յիշել:

Հին կուսակցականութիւնը՝ մինչ ընտրութիւններուն մէջ յաջապիւր համար զօրացրուժ և ամանութիւն խոտտացած էր, զաշինք կնքեց նախկին թագաւոր կոստանդինի հետ փոխադարձ պաշտպանութեամբ չձգել ի. խոտտութիւնը և առանց նկատի առնելու արեան և զբամի հսկայ զոհարե թիւնը, Աթէնքի, ժողովրդական պատասխան օրրանի ստեղծեց միջնադարեան բռնապետութիւններէն ազնաւորներ, հին կուսակցական բռնապետութիւն մը, համար բանտատեղձը կ'ըսէր ստեն մը. — մեծ փաճառական ներք, ազգերը հօտերու պէս կը ծախեն —

Հելլէն ժաղովուրդին սահմանադրութիւնը, օրէնքները, արիւնը, գրամը, նախկին թագաւորի անձին հետ բաղդատելով ոչինչ կ'արժէին:

Երկու սեւ տարիներու իրողարձութեանց վերջում մեն պարզապէս կը հեռուցուի որ՝ հելլենական աղէտները, ապաղայ օղբերգ աղներուն, ճէլքօրիւրեան բաժնեկի առամենբու նի թը պիտի կազմէին:

Ս. Բ.

1920 նոյ. 1-էն յետոյ

1. ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՆԱԿԸ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ ԿԸ ՎԵՐԱԾՈՒԻ

Նոյ. 1 թ ընտրութիւններէն վերջ, ընական էր որ բանակէն հեռացուած սպաները վերադառնալին իրենց պաշտօններուն, թէեւ անոնցմէ ամանք արքայական բրօքականտէն ազգուած գասալիք եղան թշնամիին դէմ, սակայն և այնպէս իրենց ամբողջութեամբ անվիճելի հայրենասիրութեան տէր սպաներ էին: Ճատերը նոյնիսկ զինուորական լայն զարգացում ունէին: Բայց եւ այնպէս իւրաքանչիւր ճշմարտասէր պարտաւոր է խոտտովանիլ, որ անոնց երեք տարուայ պատերազմէն հեռի մնալը և այս ժամանակամիջոցին ուրիշ գործերով զբաղիլը, Նոյ 1 էն վերջ իրենց անժամանակ պաշտօնի բաժրացումը և իրենց կարողութիւններէն վեր պարտականութիւններ ստանձնելը թէեւ կուսակցականապէս նպատակցին նախկին փարչութեան սակայն մեծապէս փլատեցին: Հելլէն բանակին զինուորական արժէքին:

Յետ նոյեմբերեան կառավարութիւնները ընականօրէն պարտաւոր էին հեռացուած սպաները վերստին պաշտօնի կոչել: Սակայն աւելի նուիրական պաշտօն մը եւս ունէին. — բանակը չ'զրկել ընդհ. պատերազմի ընթացքին գաշնակից սպաներու հետ միասին կառուած և իրենց զինուորական արուեստի կարողութիւնները ապացուցած սպաներու օգտակար աշխատակցութիւններէն:

1920 նոյ. 20 թ ժամուցազրէն վերջ Յունաստանը լքուիլու գաշնակիցներէն որպէս կառավարուող իրենց «թշնամի» ժաղաւորի մը կոչմէ, և նոյն ամսոյ 25 թ ժամուցազրէն

յետոյ որով արդէն ելեւ մտական պաշարու մը կը հռչակուէր, Յունաստան այլեւս իր բոլոր յոյսերը բանակին վրայ կը դրնէր: Բայց և այնպէս կուրացած կուսակցական շահերէն, փոխանակ աւելցնելու անոր սաղմական արժէքը, նուազեցուց կը մտնար սաղմական արուեստի դարաւոր սկզբունքը, որու համաձայն, «առիւծի սիրտ ունեցող նապաստակը կը յաղթէ նապաստակի սիրտ ունեցող առիւծին»:

Մասնաւոր պատիւ մը պէտք է այն հեռուցուած սպաներուն որոնք մտնարով կուսակցական և կոստանդինեան բինախնդրութիւնը, Յեղափոխութեան կոչքին կանգնեցան:

II. 1921 ՄԱՐՏԻ ԵՒ ՅՈՒՆԻՍԻ ԶԵՆՆԱՐԿՆԵՐԸ

Յունաստանի քաղաքական և տնտեսական յեղափոխումէն վերջ, Պ. Վենիզելուս ինչպէս յայտնի է յայտարարեց յետ նոյեմբերեան կառավարութեանց — քանիցս հրատարակուեցան այդ մասին իր նամակները — որպէսզի Աէգրի դաշնագրով գծուած սահմանները միայն ամրացնեն, որու պաշտպանութեան համար, ըստ մարտնչախա Յօշի 45,000 հոգի բաւական էին: Այսինքն Յունաստան կարող էր կատարեալ զօրացրոււմ յայտարարել զէնքի սակ պահելով միմիայն 2 դաս (մօտ 80,000 հոգի) պաշտպաններու համար այս շրջանակին և հան կեդրոնանալիք սոսմամապէս դրուուած հողամասերու քրիստոնեայ և հեյլէն բնակչութիւնները: Միեւնոյն ատեն Յունաստան պիտի լրտէր արմատեալական տաղնապր, որ սակցծուած էր զաշնակից պաշարման հռչակումով:

Սակայն այս խորհուրդը Վենիզելուսական էր, որով դատաւանութիւն . . . ձիշդ ատար համար նախկին թագաւոր կոստանդին և իր նախարարները չ'անապին այդ խորհուր-

դին և իրենց ամբողջ յոյսը՝ սղղային խնդրին բուծման համար: Այնիպս Յունաստանի բանակին կապեցին, որու սաղմական արժէքը նուազեցուցած էին:

Մարտի ծանօթ ձեռնարկները, որոնք այնքան սքիւնի, կարուստի ենթարկեցին հեյլէն բանակը, այնքան տարուայ յաղթական յառաջխաղացումներէ վերջ, պարտութեան մասնելով զայն մասնաւորաբար Էսկի-Շէհերի մէջ: Այդ միջոցին հեյլէն ուժերը զգալապէս առաւել էին թրքականէն, բայց և այնպէս չի հասան իրենց նպատակին:

Մեծ սաղմապէտին սաղմական հեղինակութեան մասին, միամիտներու ունեցած հաւատքին, ստալին հերքումն էր այս:

Մարտի 7 ին, նայ Վի ընտրեալները չ'յարդելով իրենց նախ քան բնորութիւն բրած խոստումները, զէնքի տակ կը հրատարակէր երեք դասեր և աւելի վերջ չորս դասեր:

Հեյլէն բանակին թուական առաւելութիւնը թրքականին գրայ, արդէն իրաւութիւն մ'էր: Հրամայուեցան Յուլիսի ձեռնարկները, որոնք թէև հողային առաւելութիւններ տրուին մեզ, բայց թշնամին չ'ընկճեցին երբ յառաջիկային հրատարակուին այսօրուան մանրակրկիտ հարցաքննութեանց փաստաթուղթերը, սխտի սպապուցուի որ լօրքն ու սպանէրը, հեյլէնական ծանօթ՝ հերոսական սղիով կուրեցան, որքան Մարտի, նոյնքան և Յուլիսի ամիսներուն: Կատարուեցան սակայն հսկայ սաղմապիտական սխալներ, որոնք չէզոքացուցին զոհոգութիւնները, լօրքին բաշտութիւնը և ձախակցուցին լարսյապէս, թուապէս ու արուեստի տեսակէտով նուազապէս արժէք մը ներկայացնող բեմալական լօրքի զանգուածներուն գերի բռնուելու պարագան:

Մարտ ամսուայ ընթացքին մասնաորաբար ուսմադի-
տական սխալներու հետեւանցով, Ձմիւռնիան ապաստարիքի
հնթարկուեցաւ, որ և ազատուեցաւ Երասթիրայի դուն-
դին ճիշտ ժամանակին և վճռական միջամտութեան, ինչպէս
և Տումբու Բունարի մէջ Տիալէթի գունդին քաջութեան
շնորհիւ:

III. ԱՆՔԱՐԻՈՅ ԱՐՇԱՒԱՆՔԻՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏԻՄՆԵՐԸ:

1921 Յուլիս ամսուայ ընթացքին, Քէօթահեայի և Էս-
կի-Շէհէրի գրաւումէն վերջ, Աթէնքի Անդլ. դեսպան Լորա Կր-
րանվիլ զիմեց արտ. գործոց նախարար Պր. Պալթաճի և
ուղեց իմանայ թէ հեղէն կառավարութիւնը տրամադիր է
գաշնակիցներու միջնորդութիւնը ընդունելու, պատերազմին
վերջ տարու համար: Հեղէն յաղթանակը թէև բարոյսին
չէր քայքայած թշնամին, սակայն Յունաստանի միջնադարէ-
րէքը զօրացուցած էր: Եթէ Կունարիսի կառավարութիւնը
այն ատեն ընդունէր միջնորդութիւնը, Յանիականի ինքնա-
վարութիւնը ապահովարար աւելի բարեացակամ ընդունե-
լութեան պիտի արժանանար գաշնակից պետութեանց մօտ
բուն Յուլիան, հեղէն յարձակումէն առաջ:

Վատհարար ախօրուայ փոքր Ասիայ տարարող հեղե-
տութիւնը, սակաւաթիւ հեղէն և կամ գաշնակից ուժերու
պաշտպանութեան և Ազգերու գաշնակցութեան կազմ
ընարուած քրիստոնեայ գօմիսէրի մը վարչութեան տակ
պիտի ապահովէր իր ազգային ազատ զարգացումը: Յունաս-
տան պիտի կրնար անմիջապէս ցրուել իր բանակը և ազա-
տի անտեսական սպառումէ, պիտի կրնար խուսափիլ Աս-
րաբիոյ արիւնի և գրամի հսկայ զահողութիւններէ և

մասնաորաբար, փերջին աղետէն և անպատուութիւնէն:

Պ. Վէնիզէլոս թէև գլխապաճ իր սուսմ նախկին խոր-
հարկներու մերժուելէն, չի վարանեցաւ սակայն կարմնակի
միջոցներով յանձնարարել ապագայ պինտորական ձեռնարկ-
ներու գաղարամը, սակայն, (նախ յիմարեցուցանել ապա
թակուցանել):

Նախկին թագաւորը և իր պնակաղէց հետեւորդները բո-
լորովին կուրացած էին: Կարծեցին որ պզտիկ Յունաստանը
կրնար սուրով լուծել Արեւելեան խնդրի դարդեան հանդոյ-
ցը, հակառակ Համաձայնական մեծ պետութեանց կամքին և
բացարձակ թշնամութեան: Բժբաղդ ուղմաւարը, մասնաու-
րաբար շահագործելով հեղէն ժողովրդեան իրեն համանուն
կողմնոյն Բալէօղլոսի հանդէպ ունեցած պատանուները,
երայեցի ի հեծուկս գաշնակիցներու, Ալա-Սօֆիայի մէջ թա-
ղար սմուիլ: Երբոր Պ Կունարիս Վաթիմէրիսի Տրատա-
րակամ հոյակաւոր յօդուածով քրքրեց Պոսոյ հարցը, Անդ-
լիան պինեայ դիմադրութեամբ մը սպաննաց հեղէն հաս-
նական սեւ յառաջխաղացման գէտ, իսկ Ֆրանսա և Ետպիս
ի վստա Յունաստանի պատերազմուներ յարաարարութիւններ
ըրին:

Ստար գիւանաղէտներ և հրապարակադիրներ Պոսոյ
հարցին շուրջ այսպէս կ'արտայայտուին. — Ծիծաղելի, ոճ-
բապարտ ուղլութիւն մը պիտի ըլլար, եթէ Համաձայնու-
թիւնը, համազերմանականութեան Աթէնքի գործակալներուն
թողարարուէր նեղուցներու նման այնքան կարեւոր տեղ մը
հաստատուիլ:

Հակամիջոցաւորութեան կուսակցութիւնը, գաշնակիցներու այս
թշնամական վերաբերմանը տեսնելով, պէտք էր անմիջա-
պէս իշխանութենէ քաշուէր, քանզի Յունաստանի համար

անկարելի էր շարունակել պայքարը, առանց թրքական մայրաքաղաքին սպառնալու և քէմալական բանակին ուղղակի թեքը հայթայթող նաւերը կարենայ խուզարկելու:

Ասոր փոխարէն դաշնակիցներու Կոստանդինեան փարչութեան հանդէպ հետեւած քայլարականութիւնը, բոլոր հեղինակներուն դէմ ուղղուած ցոյց տալու համար, խիստ բրտակաւ մը սկսաւ:

Կառավարութիւնը որոշեց Սաքարիոյ չարաղէտ դինուորական արշաւանքը Ի զուր Փոքր Ասիոյ ազայակոյտի Կրք. զրբասենեակի (փոխադրութեանց) պէտ դեր դնդապետ Պ. Պ. Խաչիրիտոնոս, հեղին սպայակոյտի լաւագոյն ուժերէն մին 14 Յուլիոսի իր անդեկագրով բողոքաձակապէս կը քննադատէր այդ մեծ ձեռնարկը, թիւերով ցոյց տալով պատրաստի փոխադրական միջոցները և անդի հեռաւորութիւնը ու հեղին բանակի Պէյլիք Քէօփրիս — Ինչար Քաթրանճի գիծը անցնելու պարագային, ինչ ինչը դերձ կը նկատէր ազազայ սե է պատասխանատուութենէ:

Նոյնպէս այն ատենու ան ընդհ. հրամանատար Պ. Փափուլաս կը յայտնէր Քէօթահեայ գանուոյ նախկին թագաւորին, Պ. Պ. Կունարիսի, Թէօթօքիի, Տուչմանիսի և Աթրաթի կօի, որ զրնար թշնամին բնաջինջ ընել, Սաքարիոյ արեւմտեան կողմը եթէ հան ընդդիմութեան հանդիպէր. և միայն մէկ զօրաբանակ զրկել էնկիւրի, հակառակ պարագային այս ձեռնարկի մասի չէր կրնար սե է պատասխանատուութիւն տաննենել:

Նախկին թագաւորը և իր խորհրդականները քաղաքական պատճառներով յամաւորէն պնդեցին Սաքարիոյ արշաւանքին ի նպատակ Կոստանդինի կառավարութեան ճանաչման համար պէտք էր որ, հեղին բանակը մեծ կորուստներս

և բնաջինջ ման փառնդին ենթարկուէր Միապեան ու հին կառավարականութիւնը աւելի գերադասեցին իրենց անձնական շահը, քան ամբողջ ժողովուրդի մը արիւնք, հարստութիւնը և փառաստը պատմութիւնը:

Եւ Պ. Փափուլաս յաճախակի ըսած էր. քաղաքական պատճառներով տեղի ունեցաւ այս աղէտաբեր արշաւանքը և Յուլիոսեան կորսնցուց 33,000 սպանուած, զերի և վիրասոր ու ենթարկուեցաւ մէկ միլիոն նիւթական կորուստի:

18. ԵՐԲ ՎՃՌՈՒԵՑՄԻ ՓՈՒՐ-ԱՍԻՈՅ ՊԱՐՊՈՒՄԷ

Պատար Սաքարիոյ մէջ փառապանծ բայց մասնուած հելլեն բանակին պատուին հեռ մէկտեղ խեղդուեցաւ նաև Կրեւելեան հարցը Անկիսի Յունաստանի կողմէ սուրով սրգադրելու միամիտ հատաքը, որուն փարած էին թաւորը և իր հետեւորդները:

Խոտքը կրկին դիւանագիտական մեծամիտ զոյգին Պ. Պ. Խաչիմեթի և Կունարիսին էր Հոկտեմբերի հին Աթէնքէն մեկնեցան ֆրանսական և անգլիական մայրաքաղաքները արկէ խիստ յաւեաե հեռագրները գրկեցին Պ. Երթօթաբատարիսի Ահա հատուածներ այդ հեռագրներէն, որոնք պէտք է արտ. գործող նախարարութեան մէջ գանու ին եթէ չեն փճացուած:

«Երթօթի մէջ Քրանուայի և Անգլիոյ միջեւ անհամաձայնութիւն մը ստեղծելու մեր փորձը ձախողեցաւ: Պրիանի կառավարութիւնը լա ընդունելութիւն չբրտ հեղին կառավարութեան, և ֆրանսական բողոքականութեան հետեւելու մասին մեր բրած առաջարկին՝ ընդ առաջ չի դնաց:

Անգլիան, — որու ֆրանսական կառավարութիւնը յայտնած է Պ. Կունարիսի այս գրաւիչ առաջարկը — թէեւ երկ

ութապէս հակեցաւ գէշի ալի գողափարք, բայց պայման
գրու որ, Յունաստան սկզբունքով բնդունի պարպէլ Փորք
Ասիան և իշեն յանձնէ հեյլէն շահերս պաշտպանութեան
բացարձակ իրաւունքը

Յրանապի փարչապետ Պ. Պրիան պարգորէն յայտնեց
Թագաւոր Կոստանդինի գէժ ֆրանսայի ժողովարդին ունե-
ցած թշնամութիւնը, իսկ Պ. Լօյս ձորձ առեջի սրտակի ար-
տայայտուած էր Պ. Պ. Կունարիսի և Պալթաճիի, զորս յետոյ
կրկնեց Մեղիթիս պատրիարքին ալ, մինչ Պ. Կունարիս չհա-
մարձակեցաւ հերքել:

Յունաստանը Փորք Ասիայէն փարսոզը, բայց Լօյս ձորձ
Պ. Կունարիսի, Կոստանդին թագաւորն է և ոչ թէ համաձայ
նութիւնը: Հեյլէն պատմութեան մէջ Պորոյ անկումէն ի
վեր Պ. Անիզէյոսի իշխանութեան հետացման նման Յունաս-
տանի համար ազէտարքիս ս և է եզերութիւն չէ արձանա-
գրութեամբ:

Յրանասական և Անգլիական կառավարութեանց այս ծան-
րակշիւ յայտարարութիւնները ժամանակին Պ. Պ. Կունարիսի
և Պալթաճիի կողմէ կառավարութեան հաղորդուեցան, և
հետագիշտեան պատճէնը ներկայացուեցաւ թագաւորին:
Այս հետագիշտեան պարտականութեան ծանօթացան նախկին
թագաւոր Սօֆիա, իշխան Նիքոլայ, Պ. Պ. Տաշմանիս, Սթրեթի
և ուրիշներ: Կրկնակի ժողովներու մէջ կացութիւնը յնուե-
ցաւ և միաձայնութեամբ ընդունուեցաւ այն կարծիքը, որ
Փորք Ասիան, վէրիզիլոսեան փոքր ասիան (առերթի պիտիկ
գաղթավայր) և այնքան ալ մեծ արժէք մը չէր ներկայացներ,
որուն համար թագաւորը իր հրամարտական պիտի տար:
Անպատասխանատու արջունիքը հրամայեց պատասխանա-
տու Կունարիսի կառավարութեան ընդունի Անգլիայ անա-
չարկը:

Նախկին թագաւորը այսպէսով ստնակիս կ'ընէր ազգային
ժողովին այն սրտումը, որու համաձայն Սէվրի դաշնագիրը
հեյլէն պահանջներու նուազագոյն խաացումը կը կազմէր:

Իսկ Կունարիսի պատասխանատուութիւնը այս բոլորի մէջ,
թագաւորին Փորք Ասիան պարպելու մասին սուսած սրտումը,
փոխանակ ժողովուրդին յայտնելու և իշխանուէ ենէ հետա-
նալու, զայն գողտնի պահելուն մէջ կը կայանայ:

V. ՍՊԱՆՆԵՐՈՒՆ ԱՌԱՋԻՆ ԽԱՂԱԳ. ՅԵՂԱՓՈՅՈՒԹԻՒՆԸ

Սարալիոյ արխիտա անյաշտութեանէն վերջ մեր բա-
նակը, ինչպէս յայտնի է Կալի-Շէհիր—Սֆիսն գիծը գրաւե-
լով չղայնացուցիչ անշարժութեան մը մէջ մնաց: Այ միայն
պահեստի սպանները այլև զինուորները, Աթէնքի կուսակցա
կան բնապետութեան Աղլային հարցին հանդէպ բռնած ըն-
թացքին դէմ սկսան ընդվզիլ: Դեր զնդապետ Պ. Սթրիստ-
տա, Աֆիսնի մէջ թնդանօթաձիգ զնդապետ Պ. Բարանու-
աննուի և բժիշկ Պ. Թրիքօրֆուի հետ այն եզրակացութեան
յանդեցան, որ բանակը պէտք էր թագաւորէն պահանջէր
իշխանութեան զեկը յանձնել Պ. Սթրիստիսի, որու վրայ
կեղբոնացած էին գրեթէ բոլոր կուսակցութեանց յոյսերը:

Սուանց կուսակցական խարութեան, բարձրաստիճան ըս-
պաններէն յանձնածողով մը կազմուեցաւ, որ կարճ ժամա-
նակի մէջ 2000 ի մօտ ստորագրութիւն հաւաքեց, խնդրելով
կառավարութիւնը յանձնել Պ. Սթրիստիսի:

Նոյեմբերի վերջը երկու բարձրաստիճան սպաններ՝ ան-
դամ այդ յանձնածողովին, յաջորդաբար Զմիւռնիա գացին
հեյլէն բարձր գօմիսէրին կարծիքը առնելու համար: Ժիշդ-
այդ վայրկեանին է որ, կսկսի Պ. Սթրիստիսի պատմական
պատասխանատուութիւնը:

VI. Պ. ՍԹԵՐԻՍՏԻՍԻ ՊԱՏԱԽԱՆԱՏԻՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Բարձր դոմիտիոսը, ընդունելով երկու սպաները, բացարձակապէս մերժեց Վուուոզ բանակին պաշտպանութեան ապախնելով ստանձնել կառավարութեան ղեկը: Սակայն այս բանով չի բաւականացաւ, յայտարարեց հնազանդի կառավարութեան, և աւելցուց որ չէր կրնար դաւաճանել իր պարտականութիւնը կատարող կառավարութեան դէմ:

Այսպէսով Պ. Սթէրիատիս կստանձնէ Պ. Կունարիսի կառավարութեան պաշտպան փաստաբանի աշն դերը, զոր աշնքան սճրապարտ նախորդումը մը պիտի շարունակէր մինչև մեր դժբաղդ Յանիականի շարադէս պարսլումը: Եւ այսպէս ի դերեւ հանեց տրուած որոշման դորձադրութեան մասին եղած ջանքերը:

Զմիւռնիոյ բարձր դոմիտիոսի բարձրաստիճան պաշտօնեաները, որոնք տշաղրութեամբ կը հետեւէին Պ. Սթէրիատիսի գործունէութեան, կը հաւատեն որ ան 1120 նոյ. Վ ի ընտրութեանց յաջորդ օրն իսկ սկսաւ արատաւարդ ջանքեր ընել, նախկին թագաւորին համակրանքը շահելու մտօք, որպէսզի երկրին կառավարութեան ղեկը իրեն յանձնէ:

Սաքարիոյ արշաւանքին անյաջողութենէն անմիջապէս վերջ Պ. Սթէրիատիս մէկ կողմէն կարտաւարտուէր իր իր կողմնակից Փոքր Ասիոյ պարագումին և մյուս կողմէ Յունիայ ու մասիաւորաբար օտարներուն կը կրկնէր, որ «կողմնակից թագաւոր մեծ հանճար մըն է»:

Շատ մը կղերականներ, երեւելի ան նաւորութիւններ, սպաներ 1921 նոյեմբերէն մինչեւ Փոքր Ասիոյ պարագումը Պ. Սթէրիատիսի այցելելով, լալտէ նոյնիսկ ծունկ շարելով պաղատած են, որ ղեկավարէ Փոքր Ասիոյ ազգային շայ-

մումը և խոստացած են կուուոզ ամրոզ շանակի օժանդակութիւնը, իսկ հակառակ պարագային խնդրելով իրմէ չի հրատել հեղինակութեան յուսահատ աշխատանքը: Սթէրիատիս մերժեց ղեկավարել և շարունակեց պայքարել Փոքր Ասիոյ տարաբաղդ քրիստոնեաներուն դէմ:

VII. ԱՐՔՈՒՆԻՔԸ ԻՆՉՊԷՍ ՉԱՆՈՂԵՑՈՒՑ

ՏԻՄՈՒՐՈՒՍԵ ՓՈՔՐ - ԱՍԻԱԿԱՆ ՇԱՐՃՈՒՄԸ

Գեղտեմերի սկիզբէն, Զմիւռնիոյ երեսի անձերը ընկաւն Յանիականի սպանադող փասնդէն խուսափելու համար խորհրդակցիլ բարձրաստիճան սպաներու և դոմիտիոսի բանեց պաշտօնեաներու հետ Գաղանի մարմին մը կազմուեցաւ այդ նպատակաւ, որ յետոյ կազմակերպեց Փոքր Ասիական պաշտպանութիւնը: Գաղուեցան ինքնապաշտպանութեան ծրագիրներ և ընդունուեցաւ Կ. Պոլսոյ Ազգ. ինքնապաշտպանութեան մարմնի պատրաստածը, զոր Պ. Սթէրիատիս Զմիւռնիա տանելով ներկայացուց նախապէս Պ. Բարուլասի և Սթէրիատիսի ինչպէս նաև յետոյ Աթէնք՝ Պ. Կունարիսի և Թէթարիի:

Այդ ծրագրին համաձայն, բացի քրիստոնեաներէն, հրէաներու, թուրքերու, չէրքէզներու և քիւրսերու ալ մասնակցութեամբ պիտի կազմուէր դաշնակցութիւն մը որ պիտի շարունակէր փոքր ասիական պայքարը:

Պ. Բարուլաս խանդավառ ընդունելութիւն մը բրաւ այդ ծրագրին, սակայն Պ. Սթէրիատիս ընդհակառակը ի նպատակ փոքր Ասիոյ պարագումին արտայայտուեցաւ: Պ. Բարուլաս նոյն իսկ սպաշակարար անդամներէն գնդապետ Պ. Սարբեանին և հրամանատար Աքիլարաքին՝ Պ. Աիօթիի հետ Պոլիս գրկեց

հասկնալու համար այս վերջնոյն իրաւաստ թեան տահմանը նե-
տոյ, անոնք Աթէնք երթալով խորհրդակցական հա-
ւաքոյթ մը ունեցան, մասնակցութեամբ նաև Պ. Պ. Կունարի-
սի, Թէոթօքիի և Բալլիսի, որու ընթացքին համաձայնեցան
և արքայական վաւերացման ենթարկելու նպատակաւ պաշ-
տօնական ծրագիր մըն ալ պատրաստեցին, սակայն վաւե-
րացումը տեղի չունեցաւ և Պ. Սիօթիս ձեռունայն Պոլիս
վերադարձաւ:

Իսկապէս Կոստանդին ոչ միայն չվաւերացուց, այլև
Նիքոլա իշխանին միջոցաւ իրեն վատահելի սպաներ և գոր-
ծակալներ զրկեց Փոքր Ասիա, համոզելու մտօք բանակը, ին-
ժօքը ստիան պոլար վրն է Յունաստանի համար, որու ի-
նպատաւ ոչ մէկ սպայ կամ զինուոր պէտք չէ յարել Փոքր
Ասիական պաշտպանութեան մարմինն:

VIII. ՄԱՐՏԻ ԾԱՆՈՒՅԱԳԻՐԸ ՈՒ ԱՐԲՈՒՆԵՐԸ

1922 Մարտ 13 ի Փոքր Ասիոյ և Արևելեան Թրակիոյ
կտրեւոր մէկ մասին, Յունաստանի կողմէ պարպուիլը պա-
հանջող դաշնակից պետութեանց ծանուցազիր, խոր ազդե-
ցութիւն գործեց Աթէնքի մէջ: Միայն թագաւորը չազդուե-
ցաւ անկէ: Պ. Կունարիս յանդգնութիւնը ունեցաւ վեհա-
պետին յանձարարելու, որ արտասահման համբողջու-
թիւն մը ընէ, ցոյց տալու համար դաշնակից բոլոր պե-
տութեանց, որ իբր թէ հրաժարելու տրամազիր էր: Թա-
ղաւորը բարկութեամբ կը հարցնէ իրեն. — արդեօք Փոքր
Ասիան փրկելու համար իմ հրաժարակա՞նս կ'ուզէք, ո՛չ, չեմ
հրաժարիր, Փոքր Ասիան այնքան մեծ արժէք մը չի ներ-
կայացներ»: Պ. Կունարիս զգածուած կը հաւատէ որ, երբեք
նման միտք մը չունէր: Երբեք օր վերջ թշուառական վարչա-

պետք, պատաւ հրախրուելով Պ. Աթիքիթի ներկայութեան,
իշխան Նիքոլայի խիստ յանգիմանութեան կ'արժանանայ, ը-
րան՝ առաջարկին պատճառով:

IX. ԲԱՐՈՒՂԱՍԸ ԻՆՉՈՒ ՓՈՆՈՒՆՏՍԻ

Վատահելի տեղեկութեանց համաձայն, Փոքր Ասիոյ պար-
պուսի ծրագրին պատրաստութեան առաջին հրամանը
տրուեցաւ 1922 Յունուարին: Պ Բարուլա և իր սպայակոյ-
տէ անդամներէն ոմանք ազշահար եղան այս յուրին վրայ,
և այդ թուականէն սկսաւ ցրտութիւն մը ընդհ. հրամանա-
տարի և արբունիքին միև ու մերձեցում մը ընդհ. հրա-
մանատարի և Փոքր Ասիական ինքնապաշտպանութեան կօ-
մրակին:

13 մարտի ծանուցազրին յանձնուած միջոցին երբ Պ. Բա-
րուլա միջէնք կը դանուէր, բաւ. —

«Ես փոքր Ասիան չեմ կրնար յանձնել, որովհետեւ եթէ
տեսնեմ այրիներու և սրբերու պապատանքն ու արցունքը,
պիտի ափսոսիմ գրծել իմ երգումս և բմրասանամ կա-
ռավարութեանս դէմ, մերժելով ենթարկուիլ անոր հրա-
մաններուն:

Պ. Բարուլաս Կունարիսի կողմէ փոքր Ասիական դատին չի
բրտելուն մասն տրուած բացարձակ հաւատախնդրուն վրայ
էր միայն, որ Զմիւռնիոս վերադարձաւ:

Աթիքիատիս շարունակ կ'ամբաստանէր Բարուլաը, որ
կը բանակցի Փոքր Ասիականի հետ, շարժումը կազմակեր-
պելու նպատակով, եւ ինչպէս Օլիմպիէրիս թօն սիդիթիէժօնի
օգուտս 30 ի թիւին մէջ Պ. Աթրաթօս խոստովանեցաւ, կա-
ռավարութիւնը այդ ամբաստանութիւններուն վրայ որոշեց
եւ պաշտօնակալութիւնը:

X. ՀԱՃԱՆՔՆԻ ՊԱՐՊՈՒՄԻ ԾՐԱՅԻՐՈՎ ԿՈՒՂԱՐԿՈՒՄԻ

Պ. Հաճանքն ընդհ. հրամանատարութեան պաշտօնին հրաւիրուած ատեն երկու պայման դրաւ թագաւորին և կառավարութեան:

— Կամ մինչեւ Օգոստոսի վերջը կառավարութիւնը քաղաքական յաջողութեամբ գոհացուցիչ լուծում մը պէտք է տայ ազգային խնդրին, և կամ մինչեւ այդ թուականը հելլէն բանակը պէտք է պարպէ Փոքր ասիան:

Ինչպէս յայտնի է, Հաճանքն ընդհ. «անպատիւ» հռչակած էր համաշխարհային պատերազմի ընթացքին, գաշնակիցներու հետ զինակցած հելլէն զինուորականները: Ինք կը պատկանէր այն սակաւաթիւ խմբակին, որ կը կարծէր թէ միլիոն բնակչութիւն ունեցող փոքրիկ Յունաստանը, կարող էր կողմնակիցի դէմ, Յրոնտայի, Անգլիոյ և Ամերիկայի ունեցած թշնամութեան յաղթել:

Հաճանքն ընդհ. միացաւ այն միամիտներուն՝ որոնք կը հուսատային որ անկախ Յունաստանը կրնար, հակառակ դաշնակից մեծ պետութեանց բացարձակ արգելքին ու թշնամական վերաբերումին, դրաւ Կ. Պօլիսը: Բացարձակ կողմնակից Փոքր ասիոյ պարպումին, հաճոյքով հաւանեցաւ այդ հողամասէն հելլէն բանակը նուազեցնել, որոշ թուով զօրամասեր փոխադրելով Թրակիա եւ իսկապէս 7 է աւելի հետեւակ զուեղեր և 15,5 նոց ամբողջ ծանր հրետանին ուղարկեց Թրակիա: Ասկէ զատ հազիւ թէ Չիւրաքի հասաւ, հրամայեց Փոքր ասիոյ պարպումին ծրագիրը անմի ապէս պատրաստելով իրեն յանձնել:

Ի պատասխան իր այդ հրամանին, Չիւրաքի տեղեկագիր մը ներկայացուեցաւ իրեն, ուր կը յայտնուէր Փոքր

հելլէն բանակի կողմէ պարպուելու պարագային, յառաջ գալիք մեծ աղէտը: Բայց և այնպէս Պ. Հաճանքն ընդհ., թագաւորին և Բրոթօրաբառայի Կունարի Աթրաթօսի կառավարութեան հրամանին համաձայն, զլուանքով մերժեց զայն և նկատի չառաւ:

Ահա այդ տեղեկագիրն կարեօր կէտերը:
Չիւրաքի հելլէն բարձր բոմբակներու թեան վիճակագրութեան համաձայն, հելլէն բանակի զբաւման տակ զանազան Փոքր-ասիական հողամասը ունի 72,000 քառ. իւլմէթր, 428,000 ընակչութեամբ որոնց մօտ 1 միլիոնը Բրիտանիայի հելլէնները առհասարակ կը զանուին ծովեզերեայ բնակիչները: Ինչպէս Չիւրաքի, Գոշ ատաւը, Ալվալուգ, Եսթրակիա, Մուսանիա, Պանտրմա, և կամ բարեբեր վայրերը ինչպէս Մալիսիա, Գասապա, Այալըն ևն:

Այլադի, Աֆիօն գարահիսարի, Բէօթասիայի, Էսկիշէհիլի կեդրոնական մթերանոցներուն մէջ մօտ 15000 թօն իրեզէն կար, որոնց փոխադրութիւնը միայն առնուազն 18 օրուայ կը կարօտէր, Ասկէ դատ պէտք էր հելլէնները, հայերը և հակառակմալական թուրքերը և շոգեկառքի իրեզէնները փոխադրել նաև երկաթուղազ ծի կարեօր կէտերն ու շինութիւնները կամուրջ կայարան և այլն քանդել որ թշնամին չ'օգտագործէ: Կար և զօրամասերու փոխադրութիւնը, այսինքն ընդամենը 30 օրուայ աշխատանք:

Սակայն Փոքր-ասիոյ պարպման լիքը անմիջական հետեւանք, թշնամին պիտի ունենար զինուորացուներու կարեօր թիւ մը և անտահման տարածութեամբ բարեբեր հող, պիտի բարձրանար թուրք բանակին ինկած բարոյականը. նկատելով նաև թշնամին մեր պարպման գործողութիւնները պիտի արգիլէր զինուորական յարձակումներով, որով պիտի կրնար ա

պահպարտար մեզ մեծ վնասներու ենթարկել, այսինքն լը-
րում ուղղմական և այլ իրեզնէններու, գրիտանեայ բնակչու-
թեան եւ այլն ընդհակառակը տեղեկացիրը խմբադրոյ ըս-
տոյակոյրսի բարձրատախճան սպան կոչութեան տէր ըլլա-
լու համար, փոքր-տախոյ մէջ 12 պահեստի շունչեր եւս
կազմելը թելադրէր:

11. ՉՕՐԱՄԱՍԵՐՈՒ ԴԱՍԵՒՈՐՈՒՄԸ

Պ. Հաճանեւթի ընդհ. հրամանատար նշանակուած մի-
ջոցին ուղղմականութիւնը բաժնուած էր զինուորական երկու
խմբաւորումներու (ցօրաք) զօրավոր թրիքաւորի 8 զօրա-
բաժին և զօրավար Սուժիլայի 4 զօրաբաժին Սանք թրքա-
կան սեւէ յարձակման պարագային, զինուորական պահանջ-
ներու համաձայն պիտի միանային Այս կէտը պարզումի իր
ծրագրին անհամապատասխան էր, ուստի առաջին առթիւ
իսկ փոփոխութիւններու ենթարկեց զայն: Սայն կարգադր-
ութիւնը հէլլէն բանակի կազմալուծման կարեւոր պատճառ-
ներէն մէկը եղաւ:

Հակառակ զօրավար թրիքաւորի կրկնակի բողոքներուն,
զօր. Հաճանեւթի երկու խմբաւորումները իրարու հետեւ գտնա-
ւորեց եւ այնպէս կարգադրեց որ առանց իր հրամանին զօրա-
մասնը չկարենան սեւէ շարժման մէջ գտնուիլ, որով երկ-
րորդ խմբաւորումը չկրցաւ օգնութեան հասնիլ թրքական
յարձակման ենթարկուած միւս զօրամասին:

Հէլլէն բանակը՝ երբ առանց յարձակման սեւէ ծրագրի,
Աֆիօն-էսկի, էհիր գիծը գրաւած էր, անհրաժեշտ էր ամրապ-
ման և պաշտպանութեան ծրագիր մը մշակել եւ պաշտպա-
նողական երկրորդ եւ երրորդ գիծեր պատրաստել: Չօրավար
Հաճանեւթի պարզումի իր ծրագրով այնքան պարզած էր որ

այդ հարցով երբէք չէր հետաքրքրուած, այնպէս որ երբ
հարաւային համախմբման զօրամասերը իրենց գրաւած դիր-
քերը պարպեցին, պատրաստ գիծ մը չկար հոն հաստատուե-
լու համար:

«Քաթիմէրինի» ի խմբադրին հետ ունեցած հուշակաւոր
տեսակցութեան ընթացքին կը խոստովանի, որ նահանջի ըն-
թացքին հաստատուելու համար երկրորդ պաշտպանողական
դիւմ մը չի կար, ու պատասխանատուութիւնը իր նախորդին
վրայ կը ձգէր, առանց ջանալու ուղղել անոր սխալը, եթէ
իսկպէս գոյա թիւն տնէր:

XII. ՆԱԽԿԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ԵՐԿՈՒ ՎԱՆԵՐԸ

Շատեր կը հարցնեն, թէ քանի որ պարպումը նախա-
պէս որոշուած էր, ինչո՞ւ կանոնաւորապէս չի գործադրուե-
ցաւ և տեղի արուեցաւ բանակի կազմալուծման, մօտ մէկ
միլիառէ նիւթական կորուստի, հազարաւոր զերիններու և
հարիւր հազարաւոր Յոյներու, Հայերու և հակաքէմալական
թուրքերու ոչխորի հօտի նման սպաննուելուն:

Արքունիքի շրջանակէն բղիւսած ամենաստոյգ լուրերու
համաձայն, պարպումը որոշուած էր անցեալ հոկտեմբերին, և
եթէ կառավարութեան երկու մտաւախութիւնները չըլլային,
գաղթականներու և բանակին դէպի Յունաստան խուժու-
մը — աւելի առաջ պիտի գործադրուէր:

Արդէն Պ Սթէրիատիս զօմիտէրութեան բարձր պաշտօն-
եաներու կողմէ գաղթականներու փրկութեան միջոցներ
հայթայթելու ինդրանքին, բրտօրէն պատասխանեց — Կառա-
վարութիւնը գաղթական չուզեր: Իրենց այս սճրապարտ մը-
տադրութեանց աւելի ցալաուն ապացոյց մըն ալ այն է, որ
Ձե օգտաստին Զմիւռնիայէն մեկնող զրահաւորները գաղ-

458 84

Թականի մը իսկ ապրտասան չի տուին: Գալով քանակին, զգալով որ իր մասնուած անարատութեան վրէժը պիտի ուզէր վճռական քայլով մը լուծել, սրաստիսանաւոր. թողաւորէն ու կառավարութենէն, դեր ծովակալ Պ. Քարամբէտայի հրամանով Պ. Բլասթիրան իր անմահ գունդով սմբակածուեցաւ, որովհետեւ փոխանակ Միտլլիի կուզէր Բիոս ցամարելլէ:

Մ. հաւաստիկ թիւ 36 իր հրամանը

Գեր ծովակալ

Թիթեւ նաւարածնի

Բիոսի կայան

Թիւ 36

Ս. Եււարական նաւերու

հրամանատարներուն

27 օգոստ. 1922

Որչաւած ուղեցոյցերուն խտտութեն յազուիլը կը պահանջենք, բոլոր ուղեմանաւերը հրաման ստացած են չ'համակերպող առեւարական նաւերը ընկզմել:

Գեր ծովակալ

Ե. Է. Քալամիտաս

XIII. ԲԷՄԱԼԱԿԱՆ ՅԱՐՁԱԿՈՒՄԸ ԿԱՆԽՆԻ ՅԱՅՏՆԻ ԷՐ

Օգոստոս 5 էն 6 ի դիշերը, քէմարականները Սրթանճայի (Այտըն) շրջանակին մէջ յանկարծակի յարձակում մը քրած և մեր ճակատը ճեղքած էին, ուրկէ թրքական հեծերադորի ամբողջ զօրաբաժին մը հրետազօրի ընկերակցութեամբ մտած էր հեւլէն հողը ու մեր հաղորդակցութեան գիծերը խցելու համար դէպի հիւսիս կուղղուէր:

Եթէ Պոլսոյ գրաւման նպատակաւ այդ շրջանակէն կտրելուր թիւով զինուորներ առնուած չըլլային, թշնամին քաջ միակ չպիտի կարողանար յառաջանար Պ. Հաճանէսթի և նախկին կառավարութիւնը ոչ միայն այս պարագան մտղ-

փորդէն ծածկեցին, այլ միջոցներ անգամ ձեռք չառին այդքան ակներեւ վտանգի մը հանդէպ:

Ասկէ զատ օչոստոս 8 ին սեղալի թուրքերը զօր. Ֆրանկոյի ներկայանարով հաւաստեցին, որ թրքական բանակը Պալ-Մահմուտի հարսակողմը զինուորական կեդրոնացում. ներու ձեռնարկած էր, և քանի մը օրուան միջոցին ուժեղ յարձակման մը պիտի սկսէր:

Իսկապէս քէմարական յարձակումը օգոստ. 13 ի արշալոյսին սկսաւ:

Ա. զօրաբաժինը ի զուր Պ. Հաճանէսթիի անդեկութիւն տուած և օչնութիւն խնդրած էր:

Ք. ՄԱՍ

xlv. ԹՐԲԱԿԱՆ ՅԱՐՉՍԿՈՒՄԷՆ ՂԵՐՉ

Յարձակող թրք. ուժերը և 35 ըդ. ու 49 ըդ.

Գունդերու գլխագրութիւնը

Ստոյգ հաշիւներու համաձայն, թուրք բանակը Պալ Մահ-մուտի չրջանին մէջ մտա 37,000 հետեւազօր և զանազան մեծութեամբ 80 թնդանօթ կեդորացուցած էր, 35 ըդ. 49 ըդ. հելլէն գունդերու դէմ, ու տեղական անվիճելի առաւելութիւն մը շահած էր:

Հելլէն գիծերու խիստ ուժեղութեամբ, օգոտոտա 13 ի առաւօտեան ժամը 5 ին սկսաւ Այդ յարձակումը առաւելապէս ուղղուած էր աւելի տկար 35 ըդ. և 49 ըդ. գունդերուն դէմ: Մասնաորարար 35 ըդ. գունդը շատ շուտ նահանջեց թիւրք-Քըրը, Տէլ-Մաթ Գարագաեայի նման ամրացուած դիրքերէն. որոնք քանի մը ժամուայ լնթացքին պարպուեցան, հակառակ փշաթելերու երեք ցանց և հրեանիի զօրաւոր պաշտպանութիւն մը ունենալուն, մինչ Դրդ. զորաբաժնի 8 ըդ. գունդը, գոհացուցիչ կերպով կատարեց իր պարտականութիւնը:

19 ըդ. գունդին մէջ կարգապահութեան պակասը, ստիպած էր Ա. զօրաբաժինը զայն փոխարինել ուրիշ զօրամասերով, այնպէս որ յարձակման ընթացքին երկու գումարտակ միայն կար հոն: Թշնամին իր ունեցած տեղական առաւելութեան պատճառով կը յառաջանար Պատերազմի դաշտին ձախ կողմը կային 12 ըդ. և 5 ըդ. զօրաբաժինները, թիւ կտեւ. 13 ըդ. 9 ըդ. և 7 ըդ. զօրաբաժինները, աջակողմը 2 ըդ. զօրաբաժինը: Զօրամասերու անյարմար դասաւորման պատ-

ճառով առաջին շրտ զօրաբաժինները չի կրցան կռիւի մտահակցիր Սախայն հելլէն բանակը առաջին դէին վրայ ըրդ՝ մտորէն կատարեց իր պարտականութիւնը թ. թք բանակը հելլէն բանակին մէկ փոքր մասին միայն յայլթեց:

xv. ՊՐ. ՀԱՃԱՆԷՍԹԻ ԿԸ ՔԵՏՔՍՅԷ ՃՍՅԱՏԸ

Պր. Հաճանէսթի «Բաթիմէրինի» ի միջոցով իր ըրած խոստովանութեան համաձայն, Օգոտո. 13 ի առաւօտուն, Աթէնք երթալու իր ծրագրով զբաղած միջոցին, յարձակման սկսած ըլլալը յայտնող հեռագիրը կ'տոտանայ զր. Թրիքուրիսէն: Յարձակման առաջին վայրկեանէն իսկ իր բռնած ընթացքը բազայախորէն կ'ապացուցանէ, իր ամենամանր պատասխանատուութիւնը աղգային այդ մեծ աղէտի մասին: Ինք՝ փոխանակ անմիջապէս իր սպայակոյտին հետ ուղեւճակատ Եկինելու և կամ հրամանատարութիւնը ուրիշին փոխանցելու, յարմար դատեց կռիւը վարել, Զմիւռնիայէն, չեղեալ համարելով նախապէս զօրավար Թրիքուրիսի իր առած լայն իրատառութիւնները:

Օգոտո. 13 ի ամբողջ օրուայ ընթացքին, սեէ հրաման չուղարկեց ուղեւճակատ, միայն յաջորդ օրը ծածկագրով հետեւալը ուղղեց:

Չորք բանակը Աքարչայի հիւսիսակողմը դառնուող 3 ըդ. բանակէն զրկուած ոյժերուն հետ թշնամին զսպելու համար Զայի (Աֆիօն-Գարահիտարի արևելակողմը) վրայ լայն հակախորձակումի մը պիտի ձեռնարկէ:

Այս հրամանը՝ առաջին առթիւ այն պատրանքը կուտայ, որ Պ. Հաճանէսթի չրջօրէն կը ձգտէր չէզոքացնել թշնամիին այդ յարձակումով ձեռք բերած յայլթանակը. և ի գերեւ հանել թշնամի ճնշումը, սակայն իր հետեւեալ արարքները յատակօրէն ցոյց կուտան ոճրապարս պիտաւորութիւնները:

1) Պ. Հաճանէսթի, իր սպայակոյտին հետ կը շարունակէր Զ. Բեռնիա մնալ և հոնկէ վարել իր հրամայած հակա-յարձակումը: Եթէ անկեղծօրէն ցանկար նման ձեռնարկի մը յաջողութեան, բնակչւն էր թէ առանց վայրկեան մը իսկ կորանցնելու ճակատ պիտի մեկնէր: Միեւնոյն ժամանակ մեր ժեյ Պ. Թրիքուբիսի յանձնել հարուային բանակի հրամանատարութիւնը:

2) Պ. Հաճանէսթի թրքական յարձակման սկսելէն յետոյ՝ ո՛չ մէկ օգնական ուժ, ո՛չ մէկ թնդանօթ, ո՛չ մէկ փամփուշ և ո՛չ իսկ պարէն զրկեց դէպի ճակատ: Օգոստ. 14 ի երեկոյին իսկ սկսու ընդհ. հրամանատարութեան շէնքս պարպել և նոյն օրն իսկ հրամայեց Չէշմէի մէջ նաւամատոյց մը շինել, իբր նախապատրաստութիւն պարպումի դործողութեանց:

3) Պ. Հաճանէսթի՝ օգոստ. 15 ին հրամայեց մթերանոցներուն, հաւաքել բոլոր դեղերն ու բժշկական կազմածները և գանտը ուղարկել ո՛չ թէ ճակատ, այլ Աթէնք . . . :

Իսկ օգոստ. 18 ին՝ հրամայեց մասնաւորաբար ուղմամբերանոցներուն, բոլոր իրեղէնները, պատրաստ շոգենակերը փոխադրել:

4) Պ. Հաճանէսթի թշնամի յարձակման երրորդ օրը՝ Զմիւռնիոյ մէջ գեղեցիկ յոյն տիկնոջ մը թէյի հրաւելը կընդունէր, պարագայ մը որ չ'պիտի ուզէի յիշել, եթէ Զմիւռնիոյ դիւանագիտական շրջանակներու մէջ խնդրոյ նիւթ ըլլալով, հելլէն բանակին հանդէպ վաս տպաւորութիւն մը չի թողէր:

Օգոստոս 17 ին, Պ. Հաճանէսթիի սպայակոյտի անդամները սկան իրենց գոյքերն ու ընտանիքները Զմիւռնիայէն հեռացնել:

Իսկ ինչ որ աւելի կը ծանրացնէ Պ. Հաճանէսթիի պատասխանատուութիւնը, այն է, որ օգոստոս 15 ին, այսինքն թրքական յարձակման սկսելէն 2 օր վերջ, այդ յարձակումի անխուսափելիութեան մասին իր ստացած տեղեկութենէն 7 օր վերջ միայն, հազարդամ է գայն Զմիւռնիոյ զինուորական բարձր հրամանատարութեան:

Պ. Թէսթարի և Սթրաթոս, օգոստոս 17 ին «Էկէյօն» շոգենակով Զմիւռնիա եկան և նոյն օրն իսկ կէս դիշերին «Ստրիսթիք» նաւով Աթէնք վերադարձան, անշուշտ զո՞հ մնալով, Պ. Հաճանէսթիի սկսած պարպման դործողութիւնէն, միայն բառականացան մաղթելով, որ այդ դործողութիւնները կարգապահութեամբ կատարուին, և տեղի չ'տրուի ուէ խառնակութեանց, բան մը, որ կ'ապացուցուի այն իրողութեամբ որ Պ. Հաճանէսթիի պաշտօնը օգոստ. 25 ին միայն յանձնը-ւեցաւ Պ. Թրիքուբիսի, երբ այլևս փոքր Ասիա ոչ միայն հելլէն բանակի կողմէ պարպուած էր, այլ այդ շարաշուք զօրավարին ձեռքով թատերաբեմը եղած էր երեւակայութենէ վեր սրտակեղեք իրողութիւններու:

Աթէնքի կառավարութեան՝ Փոքր Ասիոյ պարպումը, կանխու արդէն որոշած ըլլալը կապացուցուի հետեւեալ փաստերով: ա) Օգոստոս 16 ին, ընդհ. սպայակոյտի հրամանով հին Յունաստանէն փոխանակ Փոքր Ասիա օգնական ոյժ ուղարկելու դէպի թրակիա ուղարկեցին:

բ) Օգոստոս 18 ին, անորոշ ժամանակամիջոցով յետոհրդուեցաւ 1923 ի գասին գրօշի տակ համախմբման հրաւերը, որ նախապէս տրուած որոշման համաձայն օգոստոսի 24 էն 31 տեղի պիտի ունենար:

գ) Օգոստոս 21 ին Պ. Թէսթիս իս 14735 թիւ հրամանագիր մը ստորագրեց, որով «Ֆիաս և Միսիլի» եկող մինչև

1919 թ պահեստի գործայ 4) որոշայ արձակուրդ կը տրուել
որոշ կարեւորութիւն անի այս թուականը, հերքելու համար
Պ. Թէոթոքիսի այն յայտարարութիւնը թէ՛ «Փոքր Ասիան
պարպելու համար ս'եւ որոշում չկար»

Գ) Միւս կողմէ թրքական յարձակումէն քանի մը շա-
բաթ առաջ, նախկին կառավարութեան կողմնակից պետեր,
որոնք բանակի պիտայից վերաանուար թեան հետ առկախ հա-
շիւներ ունէին, անմիջապէս Զմիւռնիա գացին, իրենց պա-
հանջները գանձելու և Սթէնը վերադառնարու համար:

Ասիէ գատ, յայտնի է որ օգոստոսի սկիզբը Պարսոյ դէմ
եղած շարժման ազմկալից անյաջողութենէն յետոյ, անմիջա-
պէս հրահանգուեցաւ Պ. Հաճանէսթի, որ առաջին առթիւ
խի ձեռնարկէ Փոքր Ասիայ որոշում պարպումին:

Այս բոլորը, բացարձակապէս կապուցուցանեն, որ պար-
պումը արդէն որոշում էր, որովհետեւ քեմալական յարձա-
կումը, առանց բարձր կարեւորութեան, պարպուելու պարտ-
ուակ մը ծառայեց այդ որոշումը իրականացնելու համար:

Հեղին բանակը որակով և բանակով լաւ դրութեան մէջ
ըլլալով հանդերձ, չի գործածուեցաւ՝ զոնէ Աէվրի գաշնագրին
գծած սահմաններուն պաշտպանութեան համար իսկ:

Իսկապէս Պ. Հաճանէսթի ս'չ միայն ճակատը իր բազդին
ձգեց, այլ եւ շիրթութիւն և անկարգութիւն ստեղծեց,
Զմիւռնիայ հետ բանակին հազարդակցութեան միջոցները
խզելով և սեւ հրաման չտալով կուսոյ բանակին:

Միւս կողմէ թշնամին ճեզբելով հեղին ճակատը, Չայ հի-
տարի չի պատպանուած կերճէն, հեծելազորի գորարածին
կը մնայնէր, որ յառաջանալով մին եւ Աֆիօնի երկաթուղու
գծի, Բիւչիւք քեոյի կայանը, կը խզէր մեր հազարդակցու-

թիւնը և կը կոտորակէր մեր արդէն իսկ քայքայուած բա-
նակը:

Բաթիմէրինի ի մէջ իր բրած յայտարարութիւնովը Պ.
Հաճանէսթի կը խոստովանէր, որ «մեր բանակը ս'չ միայն
թուով հաւասար էր թրքականին, այլեւ լաւ ամրացուած
գիրքերու մէջ պաշտպանուած ըլլալու տառելութիւնն ալ
ունէր»:

Ինչո՞ւ ուրեմն բանակին կազմալուծումը և Փոքր Ասիայ
անօրինակ աղէաը:

Պ. Հաճանէսթի, վատօրէն զրպարտելով հեղին բանակը
տառացիօրէն կը պնդէ որ ան՝ բանակը «լքեց ամէն բան,
նահանջի սկսաւ, վախստական խուրբերու վերածուեցաւ» ևն:

Բանակին հերոսական մարտնչումը, անմիջեթիօրէն կ'ապա-
գուցանէ որ՝ այդ ամբաստանութիւնները Մեծ ՍՈՒՏՏԻՐ էին
անաւորաբար տարածուած, ծածկելու համար Աթէնքի
կառավարութեան պարպումի մասին առւած որոշումը:

XVI. ԲԱՍԹԻՐԱՅԻ ԳՈՒՆԴԻՆ ՓԱՌԱՊԱՆՆԵ ԳՈՐԾՈՒՆԵՌԻԹԻՒՆԸ:

13 օգոստոսի թրքաքան յարձակման ատեն 5) ԱԶ էվգո-
նականան գունդը երկուքի բաժնուած էր, գումարտակ մը
Աֆիօնը կը պաշտպանէր, երկու գումարտակ ալ լեռնային
հեծելագորի մարտկոցի մը հետ, Աֆիօնէ 5 քիլոմէթր դէպի
արեւմուտք կրիքման կը գտնուէին: Բլասթիրաս անմիջապէս
գորամաք կը պատրաստէ ու թրիքուփիսէն հրաման կուզէ
և հրետանիով գումարտակ մը Ա. գորաբաժինին հետ Արդ.
գորաբաժինի աջակողմը օգնութեան կուղարկէ, շարքերը լը-
րացնելու համար: Այս գումարտակը յարմար տեղ մը հաս-
տատուելով թրքական 3 գումարտակներու մեծ ֆլասս կը
պատճառէ, զանոնք կողէն զարնելով: Նոյն օրը կէս օրէ վերջ

ժամը մէկ ու կէսին, 35 ըդ. գունդին ինկած զինուորներուն
տեղը փոխարինելու համար, Բլասթիրա երկրորդ գումար-
տակ մը եւս ճակատ կը զբկէ, հրետանիի ընկերակցութեամբ
Թուրքերը, հակառակ ռազմագիտական առաւելութիւն ու-
նեցող տեղ մը գրաւած ըլլախուն, չեն կրնար յառաջանալ և
կը կենան, որով շարունակ օգնական ուժ կ'ստանային. մինչ
Պ. Հաճանէսթիի տուած դատապարտելի հրամաններուն հե-
տեւանքով, հեւլէն 5, 9, 12 և 13 ըդ. զորաբաժինները չեն
կրնար ո՛րևէ գործունէութիւն ունենալ: Միայն 4 ըդ. զորա-
բաժինն 11 ըդ. գունդէն երկու վաշտ կը տրամադրուի Պ.
Բլասթիրայի, որ կը յաջողի մինչեւ յաջորդ օրը անխախտ
մնալ իր դիրքերուն վրայ: 5) 42 ի 3 ըդ. գումարտակն ալ
Աֆիօնէն գալով, Թրքական գունդերուն դէմ կը կռուին,
հակառակ իրենց ունեցած մեծ վրասներուն, բնաւ չեն ընկրկիր:

Օգոստոս 14 ի առաօտեան ժամը 2 ին, Բլասթիրայի 3
վաշտերը հեծելազօրի մարտկոցի մը հետ բազմապատիկ թըշ-
նամի ուժերու դէմ կը կռուին, և եթէ օգնական ուժեր
հասնէին, Թշնամին իր նախորդ օր գրաւած դիրքէն պիտի
հանուէր ու հակայարձակման պիտի ձեռնարկուէր:

Սակայն, ո՛չ մէկ օգնական ուժ.

Բլասթիրա իր ուժերը կը համախմբէ մէկ թիւօճէթի վր-
բայ և օգնական ուժի կ'ապաստ, Թուրքերը չեն համարձակիր
յարձակիլ, մինչ Պ. Հաճանէսթի շարունակ Թշնամիին զօրեց
ճնշման, ժամին կը խօսէր:

14 Օգոստոսի կէս օրէն առաջ 4 ըդ. զորաբաժնի հրամա-
նատարու եւան մէկ օրարկարգին համաձայն, այդ օր ժամը
2 ին զօրամասերը դէպի հարաւ արեւմուտք պիտի համա-
խմբէին, այս հրահանգը իր ժամանակին չի հաստ Պ Բլաս-
թիրային, որ հազիւ ժամը 5 ին կրցաւ իր գունդը համա-

խըմբել: Թշնամին կրցած էր աւելի բարձր դիրք մը գրաւել,
որով Բլասթիրա ստիպուեցաւ դէպի Պոյալը ուղղուել Թըշ-
նամիին հետ շփման չի մտնելու համար Յաջորդ օր կէս գի-
շերէն վեր՝ ժամը մէկին, կանգ առաւ հանգստանալու:

Քանի որ, 4 ըդ. և առաջին զորաբաժիններու գրաւած
չրջանակը լրուեցաւ, բնական էր որ անոնց ձախ և ետեւի
կողմը գտնուող 10, 5, 9 և 13 ըդ. զորաբաժիններն ալ մի-
եւեռոյն օրինակին հետեւէին, գարմանալի է մտածել որ այսբան
ուժ առանց օգտագործուելու մնացին, փոխանակ պաշտպա-
նելու չեղէն ազգին պատիւը և Փոքր Ասիոյ հարիւր հազա-
րաւոր քրիստոնեաներու կեանքը:

Օգոստոս 14 էն սկսեալ բանակը սկսաւ բաւական կանո-
նաւոր կերպով ու կազմով համախմբուիլ դէպի արեւմուտք
ընդհ. ուղղութեամբ:

Ինչպէս արդէն յայտնեցի, եթէ պաշտպանութեան ընդհ.
ծրագիր մը, յառաջացման և նահանջի գիտականօրէն մշակ-
ուած և յուր՝ ուղեգիծ և ճակատին ետեւ պատրաստուած
պաշտպանողական երկրորդ գիծ մը գոյութիւն ունենար,
նահանջող այս ութը զորաբաժինները պիտի կրնային հոն
համախմբուիլ, սակայն այդ բոլորի չգոյութեան առջեւ զօ-
րամասերը ըստ բազմի ռազմական անկարեւոր միջոցներէ
յարատեւ փոփոխմանց ենթարկուելով է, որ կատարեցին այդ
համախմբումները: Այսպէս Պալ Մահմուտի բարձունքը պիտի
պաշտպանուէին երեք զորաբաժիններու և Բլասթիրայի գուն-
դին կողմէ: Քէօփրիլի կիրճը, որոնք օգոստոս 14 էն 15 ի
դիշերը պիտի գրատէին, անպաշտպան կը մնային: Առաօ-
տուն Թուրք հեծելազօրի շտկաւ մը, երկու լեռնային թնցա-
նօթներով, յանկարծակի յարձակուժ մը ըրին մեր մէկ զորա-
մասին վրայ, որ երեք ժամ դիմադրութենէ վերջ ստիպուե-

ցաւ նահանջել, միւս զօրամասերն ալ ստիպուեցան անոր հետեւի, որովհետեւ ընդհանուր պաշտպանուպական ծրագրի մը պակասին պատճառով զանազան զօրաբաժիններու սպաշակութայնները չէին կրնար որոշել Պալ Մահմուտի օգիտքերուն ամէն զոհարածութեամբ պաշտպանելու անհրաժեշտութիւնը:

Պ. Ելաթիբեան այցելեց զօր. Ծրանկուին (զօր. Թրեքուփիի և Տիքէնիի անհետացման վրայ, որպէս երկրագոյն զինուորական, զօրաբաժիններու հրամանատարութիւնը ստանձնած էր) և խնդրեց որ, Պ. Հաճանէսթիէն պահանջուի բանակին նահանջը դադարեցնելու և զայն զօրացնելու համար օժանդակ կարելու որ թեր ուղարկել զէպի Պէօյիք Սթարար:

Տրամադրելի ուժերու չ'զոյսութիւնը պատրուակելով մերժեց այս խնդրանքը, մինչդեռ այդ ժամանակաժողովին շատ զիբար կրնար հարաւային ճակատէն (Յրդ բանակ) և Թրքակիսիէն պէտք եղած քանակութեամբ զինուոր փոխադրել զանէ Քուլէ — Արաշէհըր գիծը: Ելաթիբեանի գոնդը ամբողջ կռուի բնթացքին որպէս վերջապահ՝ բանակի նահանջը կր ապահովէր և օգոտոտս 17 ին իր կորովի հրամանատարի քաւ ջութեան շնորհիւ: Էլմա Տազի մէջ գերի իյնալէ ապառեցաւ:

Անոր պնդումներուն վրայ, որոշուած էր Սուլայի գիծը պահել նոյնիսկ իր հրամանին տակ երկու գոնդ ալ աւելցուեցաւ, բայց հազիւ նախապատրաստական աշխատանքները վերջացած էին, զօր. Ծրանկու հրամայեց նահանջել:

Վերջապէս Էփրաններու այս անուահ գոնդը, թրքական արձակման ամբողջ տեւողութեան բնթացքին Ալաշէհիբի, Սալէհիի, Օրխանլը, Գոտապա, Եիֆ, Պայինտիր, Մադիսա, Բունար պաշի, Քօզապահ, Արշէ Քաշեա, Սարա, Կիւլ Պահլէ մինչև Չէշմէ աննման անձնագրահութեամբ մը, արխանդի կր ուրիշեր մղեց, պաշտպանելով հելլէն գրոշին պատիւը, և ան-

զամ մըն ալ ցոյց տալով որ հելլէն զինուորը գիտակից և անձնուէր սպաներու հրամանատարութեան տակ կրնայ հրաշքներ գործել:

Սեպտ. 2 ին Պ. Ելաթիբեան և իր գոնդին ողջ մնացող հերոսները հակառակ Աթէնքի կառավարութեան անպայման Միտիլի երթալու համար իրեն ուղղուած հրամանին թիմուտ շոգ ենաւով Չէշմէյէն զէպի Քիոս մեկնեցան ծանաթարհին սպառազինուած «Ալֆէնուս» առեւտրական նաւը երկու ու մը նետեց «Թիմուտ»ի վրայ, զայն ընկղմելու համար, սակայն «Թիմուտ» կրցաւ արագօրէն խառնուիլ միւս նաւերուն մէջ և ազատիլ զարնուելու վտանգէն:

XVII. ՉՄԻՒՌՆԻՈՅ ՀՈԳԵՎԱՐՔԸ ԵՒ ՅԵՂԱՓԻՆՈՒԹԵԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ

Անկարելի է նկարագրել այն աղբխարչ ճգնաժամը, զոր տարեցաւ Չմիւռնիոյ բրիտանական թիւնը, այդ զեղեցիկ, բայց դժբաղդ քաղաքի պարպումի օրերուն, Եգէակոսի այս զեղեցիկ յաւերժահարսը 1404 (Ն. Ք.) թուէն սկսեալ հելլէնական ստան էր 1919 ժայիս 12 էն սկսեալ, հելլէն բանակի շնորհիւ թուրք տիրապետութենէն ազատագրուած շքնաղջմիւռնիան, խանդավառութեան շրջան մը բոլորեց, թէ՛ ազատ Գունաստանի և թէ՛ Փոքր Ասիոյ բրիտանական շաթեանը համար:

Կառանդին թագաւորը և իրենները սակայն միայն դժբաղդ քաղաքութիւնը կր կազմէին այս ընդհանրական զոյացումի և համոզումի մէջ և 1915 էն, իսկ Փոքր Ասիական արշաւները Գունաստանի համար աղէտարէր նկատուած և դժբաղդ Գունականը առեւտրդ գաղթափայլ մը նկատուած էր թագաւորին կողմէ:

17 Օգոստոսէն սկսեալ, Ուշաք - Այտըն — էօտէմիչ և շրթ ջահաններէն գաղթականներու անդիմադրելի հասանք մը բա- կաժ էր դէպի Զմիւռնիոյ Միւս կողմէն, ճակատէն, վրդ- վեցուցիչ լուրեր կը հասնէին: Հաճանէսթի ընթացքը բոլորովին կասկածելի թուեցաւ, մանաւանդ անոր համար, որ թշնամիին յարձակման դէմ փոխանակ միջոցներ ձեռք առնելու, հրամայած էր Զմիւռնիոյ պատերազմական իրեղէնները Չէշմէի ճամբով Յունաստան փոխադրել: Այդ հրամանին վրայ, առանց կուսակցական խորութեան, բոլոր սպաները զգուանք զգացին և շատ մը կարող ու հայրենասէր սպաներ, կացութեան մասին խորհրդակցելէ վերջ, ծրարագրեցին գէթ Սէվրի դաշնագիրով զժուած սահմանները պահելու համար՝ պաշտպանութեան մարմին մը կազմել:

Որոշուեցաւ անմիջապէս Յեղափոխական շարժումը ստեղծել, և Պ. Պ. Սթէրիատիսը, Հաճանէսթի իր սպայակազմի հետ ձերբակալելէ վերջ՝ Զմիւռնիոյ և բանակին ընդհ. հրամանատարութիւնը ժամանակաւորապէս բարձրաստիճան սպաներէ կազմուած յանձնախումբի մը յանձնել, ունենալով որպէս նպատակ՝ պայքարին անվհատ շարունակութիւնը:

Սակայն դէպքերու գահավէժօրէն զարգացումը, անխիչի տուաւ այդ մարմնի գործունէութեան:

XVIII. Պ. Թէոֆոբի ԿԸ ԽԱՔԷ ՄԵՌՆԵԼՈՒ ՊԱՏԱՊԱՍԻԱՆԵՐԸ:

Նախկին թագաւորը և կառավարութիւնը աւելի ծանր և անհերքելի պատասխանատուութիւն մը ստանձնեցին, լուծելով նաև Փոքր Ասիոյ իրաւանց պաշտպան մարմինը, փոխնապով, որ ան 1915 ին Սելանիկի մէջ յառաջ եկածին նման կարեւոր հանգամանք մը ստանալով, կ'սպառնայ նաև իրենց դիւրբին:

Օգոստ. 24 ին 300ի ժամ քաղաքական գանազան գաւա- նանքի սէր սպաներ, որոշեցին Պ. Պ. Տուշմանիսի, Թոխմէնա- քոսի, Քալիի և Աարբանիի հետ Զմիւռնիոյ եկող Պ. Թէո- թոֆի ներկայանալ յայնանկով թէ՛ պատրաստ են ամէն գո- չարութեան փոքր Ասիոյ պարպումը արդիւնքու համար, և այդ նպատակու հինգ անձերէ մարմին մը ընտրեցին, որպէս նպատակու հինգ անձերէ մարմին մը հազարէ: Թէն Պ. Թէոֆոբի պետք իրենց այդ պաշտպան հազարէ: Թէն Պ. Թէոֆոբի մերժեց զանոնք ընդունիլ, սակայն վերջապէս տեղի տա- լով հարկաւոր սպաներու պահանջումին, ստիպուեցաւ զա- նանք լսել, և ըստ. — Պարմեներ, յանուն կառավարութեան կը շնորհուարեմ Ձեզ, ձեր հայրենասիրական զգացումներուն համար, կառավարութիւնը գիտէ, որ հելլէն սպաները միշտ հուսատարիմ են իրենց պարտականութեան:

Յասալի, դէպի գործ, կազմակերպեցէ՛ր, կրթեցէ՛ր, հասնող բանակը և գործեցէ՛ր: Մարմնի անդամներէն մին Պ. Թէոֆոբի կ'ըսէ, թէ արդեօք կառավարութիւնը մտադի- ր էր Փոքր Ասիան պարպել:

Պ. Թէոֆոբի կը պատասխանէ. — Պարմեներ, պատուոյս վրայ կ'երդնում, որ այդ տեսակ որո- շում վկայ կը վստահացնեմ ձեզ, յանուն կառավարութեան:

Պ. Թէոֆոբի լրբօրէն կ'ըսէ, որովհետեւ դեռ երեք օր առաջ, այսինքն, օգոստոս 21 ին, ընդհ. գորացրուածի 14,735 թուահամար հրամանագիր մը ստորագրած էր, սակայն և այնպէս նախարարին այս հուսատուները յուսադրեցին շատ մը տեղացիներ, որոնք Զմիւռնիայէն փախչելու իրենց ծրար- քերէն հա կեցան: Ապագային մեռնելու գտաւարտուած պարս սուտին մնացին հան և մեծ մասով քեմալականներու կողմէ շարգուեցան:

Նախարարին այս լիբր սուար, այն արդիւնքը ունեցաւ որ որոշ ժամանակի մը համար յապաղեցուց յեղափոխութեան ծագումը: Նախկին կառավարութեան գաղտնի գործակալները, շարունակ կը պնդէին, որ առանց ապացոյցի պէտք չէ հաւատալ կառավարութեան փոքր Սօխան պարպելու մտադրութեան:

Հայրենասիրական կազմակերպութեան նախաձեռնարկ սպաները անմիջապէս սկսան կազմակերպել վերադարձող զինուորները, և ըստ Հաճանէօթի «փախստական», «գասալիք» և «խուճապի մասնուած» զինուորները, բոլորն ալ Զմիւռնիոյ ժողովրդական կեդրոնը դիմելով, կամաւոր արձանագրուեցան:

Հին Յունաստանցի շատ մը զինուորներ, 800 ի մօտ ուժեղ Աւրլացիներ, Սէվտի քէօյցի 300 զինուորներ, անմիջապէս յեղափոխական մարմնին տրամագրութեան տակ կը գրուէին ինչպէս նաև Զմիւռնիացի շատ մը կամաւոր երիտասարդներ, Յուզիչ էր մասնաւորաբար «փախստական» նկատուած զինուորներու խմբովին վերադարձը, որոնք կ'ըսէին.—

Տարիներէ ի վեր հեռացած ենք մեր ընտանիքէն, բաւ պէտեւ մինչեւ հիմա ժամ առաջ ազատ արձակուիլ կը պահանջէինք, սակայն այժմ այս անպատուութենէ վերջ, չենք երթար, դեռ հինգ տարի ևս կը մնանք:

Ժողովուրդը և բանակը սրտալոյզ համաձայնութեամբ մը կը զնահատէին այն հարիւրաւոր սպաները, որոնք կը տեսնուէին Զմիւռնիոյ փաղցներուն մէջ, իրենց հայրենասիրական պարտականութեան գործադրութեան միջոցին:

Զինուորները բոլորը միաբերան կը պուային.

Սպանե՛ր, հաց տուէք մեզի և կրկին մենք կ'ուսերս կ'երթանք:

Բանի մը ժամուան մէջ միայն, մօտ 5500 հազի պատրաստ էին ճակատ մեկնելու:

Սակայն, գժբազդ սրբար, նախկին կառավարութեան պարպումի որոշումը վերջնական էր, և Պ. Թէօթարիս, հակասակ իր խոստումներուն ո՛չ միայն չ'արդիւնեց սպառնալիքի դեպի Յունաստան ազարկու մը, ո՛չ միայն չի հրամայեց Մալմիսայի գծին ամէն գնով պաշտպանութեան, այլ օգոս. 24 ին, ինչ Տ. հրամանատարութեան կը հրամայէր արածնել զինուորները խմբովին կամ անհատապէս, չոգենաւ մանել, Յունաստան մեկնելու համար Այս հրամանը առիթ մըն էր զինուորներուն, որպէսզի ամապարեն չոգենաւ մանել հայրենիք վերադառնան և չ'ստատարացնեն յեղափոխականներու շարքերը: Աւելին ըլլալով, օգոս. 24 ի իրիկուրնէ բուկսեալ, հայրենասիրական շարժման նախաձեռնարկ սպաներու գեմ անխնայ հարածներ մը սկսաւ:

Այդ սպաներէն սմանք, իբր թէ պաշտօնով Զմիւռնիոյ եկզը հրամանատարութեան չէնք հրաիրուեցան, սակայն տեղիկ անտրով ինզրին, չի պատասխանիցին և փախան, միայն մէկը խաբուելով դիմեց ա անմիջապէս բանտարկուեցաւ:

XXX. ԶԻՐԻՌՆԻՈՆ, ԻՆՉՊԵՍ ԿԱՐԵՒԻ ԵՐ ԱԶՍԵՆ,

«Քաթիլիքի» 2) օգոս. թուին մէջ իր բրամ յայտարարութիւնով, Պ. Հաճանէօթի կ'ըսէր, որ Զմիւռնիոյ պաշտպանութեան համար Թրակիայէն հսն փոխադրուած զօրաբանին զինուորները չուղեցին ցամաք ելլել, բաւ համարելով, իրենց մինչեւ այդ առեւն յանձն առած զոհութիւնը, և այսպէս կուզէր գժբազդ Յունականի պարպումի զատասխանատուութիւնը հեղէն բանակին վրայ ձգել և ազն

տեղ թէ՛ զօրաբանին և թէ՛ բանակին հրամանատարութիւն
իրենց վրայ ծանրացոյ պատասխանատու թե՛նէն: Հետեւ
եալ երեք դէպքերը անվիճելիօրէն կը հերքեն զինքը՝

ա) Ինքն իսկ փոխեց վերսյի եալ զօրաբանին հրամանատարը:

բ) 28 ըդ գունդին զինուորները գրեթէ ամբողջութեամբ
Փոքր Ասիացի, Թրակիացի և Կրետեցիներ էին, իսկ սպաները
մեծ մասով Ազգ. պաշտպանութեան մարմնին պատկանող և
բոլորը պատրաստակամ մինչև իրենց մահը կուռի, Փոքր
Ասիոյ պաշտպանութեան համար:

գ) 32 ըդ գունդը իր հրամանատարով մէկտեղ, միշտ Յե-
րափոխութեան որամադրութեան տակ դրաւ ինքզինքը Փոքր
Ասիական դատին պաշտպանութեան համար:

Զմիւռնիան պարպելու իր աճապարանքին մէջ Պ. Հաճա-
նէսթի մուցու. քաղաքը և գոնէ օտար բնակչութիւնը
պաշտպանել:

Օգոստ. 22 ին. քրիստոնեայ հասարակութեանց պետերը
գիմնելով զօրաւոր նուարածինով մը, Զմիւռնիոյ նաւահան-
դիստը եկող Անգլիացի ծովակալ Տէ Պրօքի, ազաչեցին որ
վտանդի ենթարկուած քրիստոնեաները պաշտպանելու նը-
պատակաւ, զինուորական ուժ ցամաք հանէ, ծովակալը պա-
տասխանեց, որ մինչև գաշնակից պետութեանց՝ զինուորա-
կան ուժ գրկելու համար համաձայնելին ու այդ սրբյան
գործադրուիլը, 10 օր կը տեւէ և մինչև այդ պէտք է, որ
քաղաքը հեղէն բանակին կողմէ պաշտպանուի:

Ծովակալին այս կարծիքը երբ Պ. Հաճանէսթիի հաղօղ-
դուեցաւ, այս վերջինը պատասխանեց, որ Զմիւռնիա քա-
ղաքը ո՛չ թէ տասր օր, այլ տասը տարի կրնար պահել:
Այս յայտարարութիւնը սրտապնդեց քրիստոնեայ հա-

սարակութեանց պետերը, օտարները և մեկնելու պատրաստ
Հայ, Յոյն և եւրոպացիները, որոնք հաւատարով կրկին մեա-
ջին, յետոյ շարգուելու համար, իսկ Պ. Հաճանէսթի, գիտե՛նք
թէ ինչպէ՛ս յարգեց իր խոստումը, մինչև օգոստոսի վերջը
այդ աստիճան ողբալի պայմաններու տակ պարպելով մեր
դժբաղդ Յոնիականը:

Պ. Աթէրիտաիս, ամիսներէ ի վեր կը կրկնէր.
Որպէս պետութիւն եկանք, որպէս պետութիւն պիտի
մեկնինք:

Եւ այդ նպատակով ալ լուծեց Փոքր Ասիացիներէ կազ-
մուած մօտ 22,000 հոգինաց քաղաքապահ զօրամասը, որոնց
8000 ը գինուած, և կր խօրհինք, թէ եթէ Բրաթիերա իր
որամագրութեան տակ ունենար այդ ուժը, պիտի կրնար
գոնէ պահել Մազնիսա Զմիւռնիա գիծը:

Օգոստ. 26 ին, հրաման տրուեցաւ Զմիւռնիոյ հեղէն ընդհ.
հրամանատարութեան, անիմել հեռագրի կազմակերպու-
թիւնը լուծել եւ այսպէս քանդել այն վերջին խաչրդ անշանք
որ Յոնիականի մէջ կար որպէս հեղէնական Սակայն չլուծ-
ուած հետեւեալ անստորագիր և սրտալուծ հեռագիրը ող-
ղեց Փոքր Ասիոյ ամէն կողմը. «Այս վայրկեանին ձեզ հը-
րածեշտ կուտանք, անիմեցէք հաշենիքին մեռելաթաղները»:

Օգոստ. 26 ի գիշերը, ընդհ. հրամանատարութիւնը Քիոս
մեկնեցաւ, եւ մինչ Պ. Պ. Թէոթօքիս ու Տուշմանիս գիտէին
որ, ամենավերջին փոխադրանաւը կէս գի. երին Զմիւռնիա-
յէն պիտի մեկնէր, գոնէ բարեխղճութիւնը չունեցան. աղ-
կարարելու գեռ. քաղաքը գտնուող 3000 ի մօտ սպաներուն
եւ 8000 զինուորներուն, որ կամ չոգենաւ օվ հեռանան եւ
կամ Զէչմէ երթան: Աւ այսպէս պատճառ կրան, որ այդ
մեղծերը քէմալականներու ձեռքը գերի մնան:

Յաջորդ օրը, օգոստոս 27 ի սուսուս, ժամը 10 ին, Սե-
մալական 14 ըզ հեծեւազօրի գանդը 600 Յիսուսը հազա-
րապետ ճէրէֆէաթին պէյի հրամանատարութեամբ Զմիւռ-
նիա կը մտնէր և թուրք փոքրամասնութեան վատուցի ծա-
փահարութիւններու խորը կը խոզուէր իր սուղը ու գործող
ճակատագիրը լացող, Զմիւռնիոյ և Փոքր Ասիոյ խեղճ քրիս-
տոնեաններու սղը ու կոծին, սրտակեղէր ազմուկին մէջ . . .

Զմիւռնիան, այլ ևս զերի էր:

Երբ թրքական առաջին հեծեւազօրի խմբակը, բարափի
ճամբով կը յառաջանայ, հեյլէն նառհանգասի վերատեսչու-
թեան շէնքին մօտ, կը հանդիպի հեյլէն զինուորի մը որ
մակոյկ մը կը փնտռէ եղիպտական «Ամազոնիա» շոգենար
երթալու համար, թուրք սպան զինքն անձնատուութեան կը
հրահրէ հեյլէն զինուորը կը լսէ, կրկին անձնատուու-
թեան հրահրէր, կրկին լսութիւն, սն չէր աչէր հեյլէն զէն-
քին պատիւը ազարտել անպատիւ անձնատուութեանը ոչ
կը յիշէ որ ձեռնառումը մը կար ըսիր, ետ կը յաչուի և
ձեռնառումը կը նետէ ազգակի սպային կողմը, թուրք ս-
պան և երեք ձիաւորներ կիշնան. հրամանաձգութիւն և
հեյլէն զինուորը կիշնայ հաս, իր պարտականութեան ճամ-
բուն փաչը:

Կերի Զմիւռնիոյ մէջ, անձանով հեյլէն զինուորը,
բարձր պահեց հեյլէն գրոշին, զէնքին, կենսունակութեան
պատիւը, մինչ անդին թաղաւոր, կառավարութիւն, ընդհ-
հրամանատար, կը գտնէին այդ նախրականութեանց գէմ . . .

XX. ԱՐՔԱՆԻՆԻՔԸ ԵՆՉ ԿԸ ՄՏԱԾԻՐ ՓՈՔՐ ԱՍԻԱԿԱՆ ԱՂԵՏԷՆ
ՎԵՐՁ

Այդ աղէտը, հասկնալի է որ յազեց բոլոր իսկական հեյ-
լէն սրտերը:

Չաղգուեցաւ միայն թաղաւորը իր չըտպատով, կառավա-
րութիւնը իր մարդոցմով, Զօրավար Կոնստանդինօբուլուս, Առ-
տիկէի անտեղ զիւղացիներուն և Աթէնքի ու Պիրէոնի մէջ դեռ
մնացած լանի մը հաւատարիմներուն զէնքեր բաժնեց ներ-
քին եղբայրասպան կռիւ մը սեղծելու նպատակով:

Եղբոր Հեյլէնները առանց կուսակցական խարս թեան կըղ-
ղային Աղզ. դատին պաշտպանութեան պարտականութիւնը
Պ. Վէնիզէլուսի յանձնելու անհրաժեշտութիւնը: Արքունիքը
սակայն համամիտ չէր, թաղաւորին հետ համաձայն, իշխան
նիկօլա ծաղայեղներու պետը, իր շուրջիներուն կը կրկնէր.
«Եթէ Յանատան՝ Վէնիզէլուսի միջոցաւ պիտի փրկուի
աւելի լաւ է որ մինչև Լարիսս ազատիկնայ»:

Դավաւրը խաբելու համար փոխուեցաւ Բրոթօբարա-
տուրի կուսարես — Սթրաթոս գահիճը և իշխանութեան զեկը
յանձնուեցաւ Թրիանտաֆիլարօի, որ հազիւ փափաքած օգ-
տալործել, Պ. Վէնիզէլուսի և ազատական կուսակցութեան
պատկանող գեղապաներու կարողութիւնը, պաշտօնանկու-
թեան սպառնալիքին ենթարկուեցաւ:

Օգոստ 27 ին, Զմիւռնիոյ պարպումէն մինչև Աւգոս. 10
հեյլէն պատմութիւնը ճգնաժամային օրեր ապրեցաւ: Եթէ
Փոքր Ասիական ազգակէն անմիջապէս վերջը, Կոնստանդին հր-
րամարէր, անկասկած Արեւելեան Թրակիան պիտի փրկուէր.
բայց ինչո՞ւ հրամարէր Թրակիոյ համար, երբ անհասանա-
տակի սրժէր մը ներկայացնող Փոքր Ասիոյ համար չէր հր-
րամարած . . .

Այ՛ միայն Արեւելեան Քրակիոյ պարպումը որտե՛ հան-
դարտութեամբ որոշուեցաւ այլ ե. —

ա) Արեւմտեան Քրակիան Պուլխարիոյ տարով գոնացնել
զինքը իր եղեականի վրայ ունեցած պահանջներուն համար
և ազատել Պուլխարիոյ պատճառած նեղութենէն:

բ) Պահանջել Ազգերու Բնկերակցութենէն, որ Աստու-
տանը չէզոք երկիր հռչակէ, և այսպէս լինել բոլոր շաղա-
տագրուած հեղինակները, զանոնք նկատելով վնասներստան-
ներ ու Համաձայնական պետութեանց համակիրներ:

գ) Արդէսզի այս վերջին որոշումը չի գայրաշին հեղին
ժողովուրդը, որոշուեցաւ «Վրաստան» հագարու որ վնաս-
խտականներու ցանկ մը կազմելով, զանոնք ձերբակալել և
սպաննելը — Հանրագեղարկաններու անիրաւ ձերբակալումը
զորաւ որ ապացոյց մըն է ատոր:

դ) Քանի մը ամիս վերջ, — երբ նախապէս հարկ եղած
բրորականար կատարուած պիտի ըլլար — խորագումի է աս-
կին սպառնալիքով ընտրութիւններ պիտի կատարուէին, և
ընդգիծող իրենքը բանտարկուած կամ անհետացած ըլլալուն
յաղթանակը պիտի շահէին:

XXI. Ա.ՁԳ. ԲՆԱԿԻՆ ԱՆՆԱԿՆԱԿՆԵՐ
ՓԱՌԱՊԱՆՆԵՐ ԱՆԳԱՓՈՒՆՈՒԹԻՒՆԵՐ

Նուիրումը Ա. զ. շահերու, պատուին որոշուածութեան
հետու Աթէնքէն, ճակատը նուիրում իրենց գազին, ան-
տեղեակ մայրաքաղաքին մէջ տեղի ունեցող իրադարձու-
թեանց, Յեղափոխութեանց կը կարծէին, որ Փարս Ասիական
աղէտով ամէն բան յրացած էր, սակայն երբ տեղեկացան
Արեւելեան Քրակիոյ այ սպառնալից նոյն փասնոցին, չկրցան
անհոգ նստիլ, հապի Քիտ հասած խմբուեցան Պ. Բրաթի-

խալլի գանուցները, Պ. Բրաթիսինկերաի շարժ
որժունէութեան ծրագիր մը մշակելը
ինկէրոս երկու ծրագիր ցոյց տուաւ, իր կար-
ածեցաւ յեղափոխութեան յաջողութեան:

Սաղափութեան գաղափարին նուիրում սպաննելով
ը կազմելը

Նուտարմին հեա համագործակցութեան մը ի
համաձայնիլը

անձնէր համաձայնիլ նաև Պ. Բրաթիքրայի հետ, ուր
ոյնը կրնէր Քիտի մէջ:

մը իր համաձայնութիւնն յայտնեց այդ գաղա-
ստութեան համար և խոստացաւ իր անվերապահ
սկզբութիւնը:

այն օրը Պ. Կոնսթանտի գունդն ալ եկաւ միեւնոյն գա-
արնելով և զգացումով տողորուած, Սեպտ 7 ին, նաու-
միսն ու մասերն ալ միացան յեղափոխականներու:

8 ին, Պ. Բրաթիքրաս գոհ իրենց աշխատութեանց
արէն, եսանգամ յեղափոխական առժամեայ մարմին

ազմէ իր նախագահութեան տակ կը խմբագրէ և
մեան միացած բոլոր ուժերուն կազարկէ հե-

տմական հրամանը:

Տարժման սկիզբ. ժամ 2 առաւօտեան
Ազգարար՝ Յունաստան Փրկութիւն, ուրիշ հրամանագրով

գնդերու գործերը կը ճշգուէին մանրամասնութեամբ,
միս մին միացողները պիտի ձերբակալուէին:

Վրաստան սրոշում ժամուն, Միախլիի և Քիտի մէջ ըս-
չարժումը, որ անմիջապէս տիրացաւ կազմութեան, եսկ

օրը, Սեպտ. 11 ի պատմական օրը, գնդապետ Պ. Կո-
ստ խմբագրեց իր ծանօթ յայտարարութիւնը ուղղուած

Վանդալա թղին, ազգ. ժողովին, թագաւորին, Գրին և կասաճարութեան նախագահին:

Խանդավառ օղանաւորներ, այդ յայտարարէն հազարաւոր օրինակներ ցրուեցին Արեւելի, Լարիսայի մէջ:

Այդ յայտարարութեամբ կը տալնուէր թէ հեղինամենաառողջ տարրերը, բանակ և նաւատորմ բնաւ

թէ հեղին անմահ հոգին, ծարաւի ազատութեան դարութեան, չ'մեռաւ:

Վրիպուկ. — Ա. Էջ Գ. Բլաթիբրայի նամակին մէջ. Վրիպուկ պետք է կարգայ 1912 էն ի վեր:

ՄԱՏԵՆԱՀԱՐ «ՆՈՐ ՕՐԻ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. — Մատնուած Յանաօտան	6	արխ.
2. — Վիպակներ, Մօրասան	2	»
3. — Զմիւռնահայ կեանքը	10	
4. — Արեւելի կեկիւրի	6	»

ՄԵՄԱԿԱՆԱԿ ԳՆՈՂՆԵՐՈՒ ՄԱՍՆԱԻՈՐ ԶԵՂԶ

Հասցէ՝

Գրատուն «Նոր Օր»
16, Օտտո Բրեթելէ, ԱՐՄԵՆ

ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ «ՆՈՐ ՕՐԻ»
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆՆԵՐԸ

1.— Մատնուած Յունացեացի	6	արխ.
2.— Վիպակներ, Մօրատան	2	»
3.— Զմիւռնացի կեանքը	10	
4.— Աթէնքէն կնիքը	6	»

ՄԵՏԵԲԱՆԱԿ Գ՝ ՈՂՆԵՐՈՒ ՄԱՍՆԱԲՈՐ ԶԵՂՁ

Հասցէ՝

Գլխաւուն «Նոր Օր»

16, Օտոս Բիլիբիլէս, Աթէնք

020

2013

